

Budai Főár

A B. Zs. H. Budai Körzetének Havi Lapja * 2024. június-július-augusztus * 5783. Sziván-Támuž - Áv * 2099. évfolyam 5. szám

Izrael egyenlő a zsidósággal, a zsidóság egyenlő Izraellel

Dr. Verő Tamás:
Izrael egyenlő a zsidósággal...
1. oldal

Imaidők
2. oldal

Jahrzeitok
3. oldal

Háztáji hírek
Porosz Péter:
Ki mondhatja meg!?
4. oldal

Gellért Ádám:
A zsidótlanítás megtörtént...
5-7. oldal

Dr. Nógrádi Péter:
Az Élet Menete Anyák napján
7. oldal

Sámuel Péter:
Ők vannak többen
8-10. oldal

Trom András:
Tepükő
10. oldal

Végső István:
Angyalarcúak a gázkamrában
11-13. oldal

Kovács Gábor:
Megemlékezés Auschwitzban
13. oldal

Zucker-Kertész Lilla:
Betekintés a női zsidó imakönyvek
világába I. rész
14. oldal

Garai Péter:
20 dal - 20 év
15. oldal

Az őszi nagyünnepek imarendje
16. oldal

Megbocsátás. Nagy tüntetések zajlanak a világban - október 7-e után - olyan helyeken is, ahol eddig elképzelhetetlen lett volna, és azt mondják a tüntetők, hogy ők a *Gázában* élők jogaiért aggódva - még zsidó emberek is - emelnek szót. A demonstrálók szerint ennek nincs köze a zsidógyűlölethez, ez csak a mai *Izrael* politikájának a kritikájáról szól. Izraelben bármilyen esemény zajlik, annak azonnal kihatása van a galutban élő zsidókra is. Vannak olyan helyek a földön, ahol élnek zsidók, és az eddigi megszokott életüket (kipa, dávid csillog medál viselése...) felborították az események, és most tanácsosabb óvatosabban viselkedni, megnyilvánulni. Ezek alapján, ami a *Szent Földön* történik, az kihat mindenkire, tehát Izrael egyenlő a zsidósággal, függetlenül attól, hogy tudunk-e azonosulni a zsidó állammal, vezetőivel, cselekedeteivel. Október 7-e megmutatta, hogy a kívülről ránk tekintők szemében nincs különbség. Persze elmondják, hogy ők nem antiszemita, és nekik nincs bajuk a zsidókkal, de ami történik a *Közel-Kéleten*, annak csak Izrael az okozója, és ebbe beletartoznak azok a zsidók is, akik nem laknak, nem élnek Izraelben.

Nézzük meg a zsidók véleményét. Azokat a szörnyűségeket látva, amiket a délen élők megtapasztaltak, és a túsok életének híreit hallva, fáj a szívünk, és nem lehet tagadni, hogy közel érezzük magunkhoz őket, érezzük félelmeiket, aggódásaikat, rettegéseiket, és ezzel mi magunk is izraelinek tekintjük magunkat. A népünket bántják, támadják, és mi ezen az oldalon állunk.

Mi a címben szereplő második állítással a helyzet? Tényleg a zsidóság egyenlő Izraellel? A *Magyarországon* és más országokban élő zsidók, akik jobban, vagy éppen kevésbé, de megtartják a zsidó ünnepeket, ők is átélik a verbális/nonverbális antiszemita támadásokat és felvállalva, vagy éppen titkolva, zsidónak vallják magukat.

A zsidó történelem, a zsidó kultúra, a zsidó vallás elválaszthatatlan azzal a földdel, amit 1948-as kikiáltása óta Izraelnek nevezünk. Mert mások azonosítanak bennünket - ha akarjuk, ha nem - Izraellel, és ha

megnézzük, hogy a zsidó kultúrában megjelenik-e *Erec Iszráél*, vagy a zsidó nép történelméről lehet-e *Erec Iszráél* nélkül beszélni, vagy az imáink elmondása, ünnepeink megtartása során *Erec Iszráél* szerepe nélkül elképzelhető lenne-e, akkor a válaszukon egységes lehet csak. Igen, a zsidóság egyenlő Izraellel.

Ezért vagyunk érzékenyek, ezért figyeljük a híreket, ezért beszélünk egymás között oly sokat a szentföldről! Ezért van, hogy sajnáljuk, hogy megbocsátásért esedezünk, mert ami történt ott október 7-én, az minden Izraelben előre hatott, senki nem tudja elkerülni az érintettséget, a fájdalmat, a gyászt, és a mi sajnálatunk nem elég. Ezért kell bocsánatot kérnünk! Mert mi viszonylagos nyugalomban élünk, és vannak olyanok, akik észlelik a jeleket, de a mi békes életünk nagyon messze van a zsidó nép nagy részének a mindennapjaitól. Érezzük, hogy amit teszünk, az nem elég, hogy tehetnénk többet, hogy csinálhatnánk erősebben a galutban élők nevében valamit, amiben a népi összetartást megértik, megérik, megtapasztalják az Izraelben élők.

Nincs más sorsunk, nincs más országunk: *Éjn lanu erc áheret*. A megbocsátás magunknak jogos, mert nem tudunk kiugrani bőrünkéből, és a nyugalomunk nem fordulhat át pánikká, és nem jajonghatunk! Nem lehetünk kevésbé örömtelisebbek, hogy a mi életünkbe nem annyira tört bele október 7-e, mint a világon élő többi zsidó életébe, de tudom, nehéz elvárni a többi zsidótól is azt, hogy bocsássák meg, hogy az élet folytatódik tovább, hogy a mi életünkben a sírás mellett van mosolygás is. Nem kellenek a nagy szavak, csak tudatosítani kell magunkban is, hogy Izrael egyenlő a zsidósággal, a zsidóság egyenlő Izraellel

Meg kell bocsátanunk zsidóknak és nem zsidóknak egyaránt, ha ezeket az egyenlőségeket így gondolják, mert összefonódott ez a két dolog, ami még ha fájdalmas is néha, de nagyon jó! *Lesáná hába be-Jerusálaim - jövőre Jerurázslemben! Shalom! Shalom! Shalom!*

*Dr. Verő Tamás
főrabbi*

☆ Imaidők ☆

2024. év június-július-augusztusi imarendje

5784. Sziván-Támuz-Áv

Június	07. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.20) O. 45.	Sziván	01.		
	08. 10.00	szombat	Ünnepi ima - BÁMIDBÁR (Hávdálál: 21.40) O. 46.		02.		
	10. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima		04.		
	11. 18.30	kedd	EREV SAVUOT - Hetek/Tóra adás ünnepe - tanulás (gyertyagyújtás: 20.23)		05.		
	12. 10.00	szerda	SAVUOT ELSŐ NAPJA (Tízparancsolat)		06.		
	12. 18.30	szerda	EREV SAVUOT MÁSODIK NAPJA		06.		
	13. 10.01	csütörtök	SAVUOT MÁSODIK NAPJA (MAZKIR) (Hávdálál: 21.44)		07.		
	14. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.24)		08.		
	15. 10.00	szombat	Ünnepi ima - NASZÓ (Hávdálál: 21.45)		09.		
	17. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima		11.		
	20. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima		14.		
	21. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.27)		15.		
	22. 10.00	szombat	Ünnepi ima - BEHÁLOTHÁ (Hávdálál: 21.47)		16.		
	24. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima		18.		
	26.	szerda	Sziván 20. böjtnap		20.		
	27. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima		21.		
	28. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.27)		22.		
	29. 10.00	szombat	Ünnepi ima - SLÁH LEHÁ (Hávdálál: 21.47)		23.		
	Július	01. 07.02.	hétfő		Sahrit - Reggeli ima	Támuz	25.
		04. 07.03	csütörtök		Sahrit - Reggeli ima		28.
		05. 18.30	péntek		Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.25)		29.
		06. 10.00	szombat		Ünnepi ima - KORÁH (Hávdálál: 21.43)		30.
		08. 07.02.	hétfő		Sahrit - Reggeli ima		02.
		11. 07.03	csütörtök		Sahrit - Reggeli ima		05.
		12. 18.30	péntek		Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.21)		06.
		13. 10.00	szombat		Ünnepi ima - HUKÁT (Hávdálál: 21.37)		07.
		15. 07.02	hétfő		Sahrit - Reggeli ima		09.
		18. 07.01	csütörtök		Sahrit - Reggeli ima		12.
		19. 18.30	péntek		Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.15)		13.
20. 10.00		szombat	Ünnepi ima - BALAK (Hávdálál: 21.29)	14.			
22. 07.02		hétfő	Sahrit - Reggeli ima	16.			
23.		kedd	Böjt nap - Jeruzsálem külső falait lerombolták 02.55-21.06.	17.			
25. 07.03		csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	19.			
26. 18.30		péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.07)	20.			
27. 10.00		szombat	Ünnepi ima - PINHÁSZ (Hávdálál: 21.19)	21.			
29. 07.02		hétfő	Sahrit - Reggeli ima	23.			
Augusztus		01. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	Áv		26.
		02. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.58)			27.
		03. 10.00	szombat	Ünnepi ima - MATOT és MASZÉ (Hávdálál: 21.08)			28.
		05. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima - Nájtég kezdete			01.
		08. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima			04.
		09. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.47)			05.
		10. 10.00	szombat	Ünnepi ima - DEVARIM (Hávdálál: 20.55)			06.
		12. 07.02	hétfő	Sachrit - reggeli ima			08.
		12. 20.00	hétfő	EREV TISÁ BEÁV - BÖJT 20.00-tól, Jeremiás siralmi felolvasása			08.
		13. 07.02	kedd	TISÁ BEÁV - Kinot BÖJT VÉGE: 20.33			09.
		15. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima			11.
	16. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.35.)	12.			
	17. 10.00	szombat	Ünnepi ima - VÁETHÁNÁN (Hávdálál: 20.42)	13.			
	19. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima - TU BEÁV - Szerelmesek napja	15.			
	22. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	18.			
	23. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.23)	19.			
	24. 10.00	szombat	Ünnepi ima - ÉKEV (Hávdálál: 20.28)	20.			
	26. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima	22.			
	29. 07.03	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima	25.			

Jahrzeitok

A Jahrzeit-Táblán szereplő elhunytak nevei az 5784. év Ijár-Sziván-Támuž-Áv (június-július-augusztus) havában

Balkányi László	Június 26.	Lebovits Sándor	Június 26.
Balkányi Sándorné	Június 26.	Löfflerné Székely Irén	Július 06.
Beck Józsefné	Június 26.	Medgyesi Tibor	Június 19.
Berkes Lajos	Július 19.	Mészáros Géza	Június 18.
Blasz Samuné	Augusztus 09.	Polacsek Tibor	Június 14.
Blau István	Augusztus 12.	Práger Károlyné	Július 28.
Bodnár Sándor	Augusztus 17.	Radó Györgyné	Június 18.
Bognár János	Július 17.	Radó Istvánné	Június 15.
Clara Richmond	Június 09.	Ravits Pál	Június 11.
Csernok Jánosné	Július 11.	Reich János	Augusztus 13.
Csillag Ferenc	Június 13.	Reichmann Ármin	Június 26.
Dévai Andor	Június 26.	Reisz Jenő	Június 26.
Dévai László	Július 12.	Reisz Jenőné	Június 26.
Dr. Bakonyi Lászlóné	Június 29.	Rejtő Jenőné	Augusztus 09.
Dr. Barabás Vera	Augusztus 20.	Róna Lajos	Június 01.
Dr. Geszti József	Június 28.	Rosenberg család	Június 26.
Dr. Mándi Béla	Augusztus 14.	Rosner Testvérek	Június 26.
Dr. Mándi Béláné	Augusztus 02.	Rottenstein Lajos	Augusztus 07.
Dr. Radnóti Lászlóné	Augusztus 10.	Russ Sándorné	Július 10.
Dr. Singer Ödönné	Augusztus 05.	Sárosi Géza	Június 11.
Dr. Zalai Péterné	Július 30.	Schatz György	Június 26.
Dr. Balkányi Lászlóné	Június 29.	Schenk Ferenc	Június 26.
Dreschler Ottó	Július 05.	Schenk Rózi	Június 26.
Ehrlich Dezső	Augusztus 04.	Schenk Simon	Augusztus 02.
Féniász Károly	Augusztus 01.	Schlanger Adolf	Június 16.
Fettmann Amália	Június 26.	Schlanger Irma	Június 04.
Flamm Imre	Augusztus 06.	Schwartz Mór	Június 08.
Flamm Miklós	Június 16.	Sebők Antal	Július 22.
Forgács Antal	Június 13.	Simon Segali	Augusztus 24.
Forgács Rezsőné	Július 30.	Spitzer Mária	Augusztus 29.
Fried Sándor	Augusztus 26.	Spitzer Szeréna	Június 26.
Fried Sándorné	Június 26.	Stein Imre	Augusztus 07.
Friedmann Józsefné	Június 20.	Steiner Béla	Augusztus 30.
Gaga	Július 12.	Steiner Béláné	Június 10.
Galambos Miklós	Június 16.	Sternfeld Oszkár	Június 06.
Gálosi Elemér	Július 20.	Sugár Miklósné	Július 25.
Gárdonyi Endre	Június 07.	Sugár Péter	Június 09.
Gárdonyi Hermann	Június 07.	Surányi Józsefné	Augusztus 06.
Geisler Sándorné	Augusztus 14.	Szabados Mátyás és családja	Június 26.
Grósz Morné (Jehudis bas Rivke)	Augusztus 12.	Székely Salamon	Június 04.
H. Löffler Andor	Július 02.	Takács Lászlóné	Augusztus 13.
Halmos Ferenc	Június 26.	Taub Béla	Július 15.
Heller Endréné	Augusztus 17.	Taub Béláné	Június 26.
Hermann Siegfried	Június 10.	Ungár Gyula	Június 25.
Hillinger Ignác	Június 26.	Vágó Lajos	Június 20.
Hillinger László	Június 26.	Vajda Sándor	Augusztus 16.
Joseph Richmond	Június 09.	Várad Tamás	Augusztus 04.
Keiner Erzsébet	Június 03.	Verő Sándorné	Augusztus 07.
Kertész Imréné	Július 15.	Weisz Arnold	Június 26.
Kertész István	Június 05.	Weisz Boldizsár	Június 26.
Kéval Lászlóné	Augusztus 20.	Weisz József	Június 26.
Kovács Tiborné	Június 24.	Yehuda Nissim Meir	Augusztus 04.
Krausz Imréné	Augusztus 22.	Zserjav Olga	Június 26.
Lebovits Lili	Június 26.		

Peszah utolsó napján, 2024. április 30-án kedden (5784. niszán hó 22-én) a *Frankel Leó* úti zsinagógában gyűlt össze *Beck Péter* (*Smuel Zev ben Avraham Cvi*) és *dr. Beck-Biró Kata* (*Golde bat Sara*) családja, hogy megünnepeljék, a tóra olvasás során két gyermekük névadásának kihirdetését. *Noémi* (*Nono*) *Ziva bat Golde*, *Simon* az *Ezékiel ben Smuel Zev* nevet kapta meghatódt szeretett családja, barátai és közösségünk jelenlétében. A cukoreső és a jókívánások ezúttal sem maradtak el. Kívánunk az egész családnak sok-sok örömet bis 120 és ad 120, mazl tov!

☆☆☆

2024. május 04-én, szombaton (5784. niszán 26.) *Hegyfalvi Csilla* (*Ada bat Avraham*) és *Preiszler Dániel* (*Mose Hajim ben Avraham Menase*) nagy boldogságban jelentek meg a *Frankel Leó* úti zsinagógában, hogy a sábati istentisztelet során újszülött lányuknak, *Preiszler Lénának* gyönyörű héber/zsidó/zsinagógai nevet adjanak. A csöppségnek a *Chává bát Mose Hajim* (a drága nagymama emlékének megfelelően) nevet adták szülei, és ezt Dani tórához szólítása után *Dr. Verő Tamás* főrabbi kihirdette, a jó barátok és a családtagok jelenlétében. Az örömlakomán, a szép nagy kid-

Háztáji Hírek

dus minden percében jó érzések és vidám hangulat töltötte el az egybegyűltek szívét. Mindnyájan szeretettel kívántak nagyon jó egészséget a kicsi lánykának, és szüleinek. Mazl tov!

☆☆☆

Szödligeten kirándultunk

Idegenvezetőnkkel körbejártuk a *Mesetavat*. Ahogy a neve is mutatja, mesés szép ez a horgásztó. Gyönyörű, igazi májusi kirán-

duloidónk volt: napsütés, enyhe szellő tette kellemessé a sétát. A *Szödligeti Tanósvényen* az erdőben folytattuk a kirándulást. Végül a *Korsók Házában* meghallgattuk a gyűjtő lelkes és végtelenül érdekes magyarázatát a korsóiról. Köszönjük, hogy velünk voltatok!

Heksch Éva és Imre, szervezők

A lelkes csapat

Ki mondhatja meg!?

1948. május 14-én *Dávid Ben-Gurion* kikiáltotta *Israél Állam* megalakulását. Addig azonban számtalan megpróbáltatást kellett túlélnie a zsidóságnak egészen a csaknem teljes megsemmisítésig, mely a holokauszt, a *Soá* volt. Az arab országok képtelenek voltak belenyugodni, hogy ismét létezik a zsidók szabad országa. Izraelt orvul megtámadták és az ókori római hódítóknak az ősi földről elűzni nem sikerült elődök leszármazottait, valamint a *galutba* szétszóródott zsidók Izraelbe visszatért utódainak teljes elpusztítását célul kitűzve, ahogy az arabok mondták, a tengerbe szorítva akarták a föld színéről eltüntetni. Nem jártak sikerrel, sőt Izrael ugyan óriási áldozatokat elszenvedve, de megerősödve került ki a háborúból. Ennek ellenére további háborúk, valamint intifádák, terrorcselekmények követték egymást, de mindhiába, mert Izrael valamennyi támadást „megizmosodva” visszaverte, legyűrte.

2023. október 7-én gyalázatos tettet követett el a *Gázában* hatalmon lévő *Hamasz* arab terrorszervezet. A zsidó ünnepekre sem voltak tekintettel, a határközeleli területekre rárontottak, embertelen bestialitással lemészároltak 1300 kibuclakót és a *Nova zenei fesztivál* hallgatóságának egy részét.

Az izraeli véderők (*IDF*) hazájuk és az

ottlők védelme érdekében válaszcsoportokkal reagáltak, ami miatt leginkább az iszlám világ, de a történekről bizonytalanság szinte semmi konkrét ismerettel nem rendelkezők, az iszlámhoz, az arabokhoz kapcsolattal nem kötődők leginkább antiszemita indíttatástól vezérelve a világ számos országában lármáznak. Egyetemi campusokon akadályozzák a normális oktatási menetet, a vizsgákat, diplomaosztást. Fel-tűnést keresve zagya, ostoba módon még a környezetvédelmet is erre a „tiltakozásra” fűzték fel. Az ide, *Malmöben* megrendezett *Eurovíziós Dalfesztivál* szervezői felhívóiratnak tartották (nem zárom ki a külső ráhatást-nyomást), hogy az Izraelt képviselő művésznő, *Eden Golan* a műsorában az október 7-i zsidó áldozatokra szeretett volna emlékezni-emlékeztetni, ezt megtiltották, emiatt új dallal kellett fellépnie. A „nézők” Izraellel szembeni ellenérzésüket kifejezve az izraeli énekes próbaműsorát, majd a döntőben a fellépését is igyekeztek megzavarni... A közönség támogatásával azonban így is ötödik helyezett lett.

Minden emberélet fontos, de a korábban a *Hamasz* „hivatalos” közleményeiben közzétett, a gázai arab vesztések gyerekeket és nőket érintő, erősen túlozva-torzítva közölt „adatait” korábban kritika nél-

kül átvevő *ENSZ* most azokat hirtelen-furcsamód alaposan megkurtította, egészen pontosan megfelezte. A *Hamasz* által „hitelesen” tollba mondott számokat azelőtt az iszlámvilág és néhány, Izraellel szemben nem túl barátságos államon kívül nemzetközi szervezetek és emberjogi csoportok is hitelesnek tartották. Az *ENSZ* által kiadott közlemény alapján immár egyértelmű, ami eddig is sejtető volt, hogy a kiiktatott, több mint tízezer (10.000) terroristát a civil áldozatok közé, gyermekeknek és nőknek fel-tüntetve számítják a *Hamasz* propagandistái.

Izraelt három irányból is támadták (támadják most is): délen *Gáza*, északon *Libanon*, keleten *Szíria* és *Irán* felől, sőt negyedik irányból, alkalmanként a távoli *Jemen* felől. Nincs a világon egyetlen állam sem, amely az őt ért támadást - akár csak egyetlen irányból is érkezen - válasz nélkül hagyjon. Ezt sem véve figyelembe háborognak még napjainkban is egyes, antiszemitizmustól átítatott szervezetek, országok. De ki az, aki ezek után megmondhatja, hogy egy megtámadott ország miként védekezzen és a területére, lakosaira vigyázzon hadsereg hogyan tegye ezt!

Porosz Péter

„A zsidótlanítás megtörtént, nem lett semmi bajunk tőle”

A kárpátaljai zsidók deportálása

80 évvel ezelőtt, 1944. április 16-án kezdődött meg a kárpátaljai zsidók gettósítása. A náci Németországgal kollaboráns magyar kormányzat embertelen módon és uszító retorikával párosulva távolította el őket az országból.

„A zsidóság holtsápadt arccal járja az utcákat. Mindaz, ami történt és történni fog, nem következett volna be, ha Magyarország zsidósága s így közelebbről Munkács zsidósága is, valóban megérti az idők szavát és nem provokálja a dolgozó magyarságot” - volt olvasható Az Óslakó című munkácsi lap 1944. április 16-i számában. Ez a cikk csak egy a korabeli sajtóban megjelent sok közül, amelyik ilyen módon próbálta megideologizálni több százezer magyar zsidó jogfosztását, kirablását, gettósítását és végül deportálását (a korabeli szóhasználatban kitelepítését).

Ami 1944 tavaszán és nyarán történt, az példa nélküli volt a magyar történelemben. A náci Németországgal kollaboráns magyar kormányzat pár hét alatt megszervezte és végrehajtotta több százezer állampolgárának kényszerelkülönítését, kifosztását és deportálását.

"A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól"

Magyarország ekkor már harmadik éve volt hadviselő fél, a zsidóság elleni radikális intézkedéseket pedig elsősorban a háborús helyzet kényszerítő jellegével magyarázták. „A most folyó élet-halál harcban, amelyet az európai nemzetek létiükért folytatnak, mindaz, ami a zsidókérdés vonalán e területen és Ungvárot is eddig történt, és a jövőben történni fog, a hadműveleti érdekeket szolgálja elsősorban és az európai népek nagy önvédelmi harcában kivívandó győzelem szempontjából szükséges, ami Magyarországnak is életérdeke. Az erre vonatkozó intézkedések a magyar kormányzattal egyetértésben és a helyi igazgatási és rendőri hatóságok közreműködésével történnek” - fogalmazott Megay László, Ungvár polgármestere az elkülönítést elrendelő rendeletében. Egy április eleji bizalmas belügyminiszteri rendelet azonban ennél jóval egyértelműbben fogalmazott: a „m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól”.

Gyorsan cselekedtek is. A kilakoltatást

és az összegyűjtést elsőként a hadműveleti területnek nyilvánított keleti országrészben, Kárpátalján kezdték meg. A korabeli kormányzati narratíva szerint azért itt, a fronthoz közel, mert „ezeken a területeken rengeteg kémkedési ügy bizonyította, hogy a zsidóság szoros összeköttetésben áll az ellenséges erőkkel”. A Munkácson megjelenő Kárpáti Híradó egyfajta megelőző intézkedésként, jogos önvédelemként írta le a zsidók elleni intézkedéseket: „ha tehát a kormányzat ma radikálisan intézi el a zsidókérdést, ezzel éppen megelőzi és elejét veszi annak, hogy a zsidóság a magyarság ellen fordulhasson”. A cikkíró szerint „a magyar nagylelkűség Európa kellős közepén egy külön napozó szigetet biztosított” a zsidóságnak, de ők „tervszerűen a bukásba akarták rántani a magyarságot”.

A munkácsi gettó bejárata

Endre László, a gettósítást és deportálást koordináló és irányító belügyi államtitkár, 1944 májusában Magyarország aktív ellenségeként írta le a zsidóságot, akik „nyílt és földalatti bomlasztó tevékenységet” folytatnak. A többségi - ahogy akkor használták - keresztény társadalmat a kitelepítés szükségességéről a negyed évszázaddal azelőtti összeomlás képeivel riogatták: „Az első világháború már eléggé megtanított bennünket arra, hogy hova vezet, ha a frontok mögött szellemi fertőző gócpontokat tűrünk meg, amelyek tudatosan és tervszerűen törekednek a nemzet teljesítő-képességét gyengíteni, ellenálló erejét aláásni.”

A belügyi államtitkár nemcsak a trianoni sérelmekre játszott rá, hanem élet-halál kérdéssé, a Mi vagy Ön viszonylatába helyezte az eseményeket: „Mindenkori világossátsa fel a magyar társadalmat, hogy most, amikor itt a cselekvés ideje, ne fogja le a kormányzat kezét sajnálkozással, ha meg is sajnálja az ellenfelet, soha ne kegyelmezzon, mert ha ők kerültek volna fölének, ők nem kegyelmeznének.” Kijelen-

tette azt is, hogy „a kormányzat szilárdan el van tökévelve, hogy a zsidókérdést a körülményekhez képest a lehető legrövidebb idő alatt a végső megoldásig juttatja el”. Ez utóbbi kifejezés különleges jelentést hordozott. A német „Endlösung” (végső megoldás) keretében 1944 tavaszáig több millió európai zsidót lőttek agyon a megszállt Szovjetunióban, gázosítottak el megsemmisítő táborokban vagy gyilkoltak le más módszerekkel.

Azt sem lehet mondani, hogy a magyar kormányzat ne tudhatott volna minderről. Franklin D. Roosevelttel amerikai elnök 1944. március 24-én, három nappal Magyarország német megszállása után a következő figyelmeztetést adta az ország újdonsült vezetőinek: „[...] az európai zsidók teljes és módszeres legyilkolása óráról-órára, akadálytalanul zajlik. Az elmúlt napok eredményeként zsidók százezreit, akik az üldöztetés alatt élve legalább menedéket találtak a halál elől Magyarországon és a Balkánon, most a megsemmisülés fenyegeti [...]”. Világossá tette azt is, hogy nem kerülhetik el a felelősségre vonást a kegyetlenkedésekben részt vevő kollaboráns országok vezetői, de még az alsóbb végrehajtó szervek beosztottjai sem. Mindez azonban nem tántorította el a német nyomásra hatalomba kerülő szélsőjobboldali politikusokat, akiknek régóta dédelgetett tervük volt, hogy eltávolítsák az országból a zsidóságot.

„Ez volt a legborzalmasabb utunk egész deportálásunk alatt”

A Kárpátalján április 16-án meginduló összegyűjtés különösen embertelen módon folyt. A községek zsidó lakosainak néhol pár óra alatt kellett összezsomagolniuk, majd elhagyniuk az otthonukat. Előfordult olyan is, hogy csupán negyedóra állt rendelkezésre, és egy párnán, néhány takarón és kenyéren kívül semmit sem vihettek magukkal. A lakásokat minden értékkel együtt lezárták, a volt lakókat kizavarták, és útnak indították a gyűjtőpontok felé. Aki lassabban haladt, azt korra és nemre való tekintet nélkül veréssel nógatták.

Munkács zsidó lakosait egy városban belüli gettóba tömörítették össze, ahol az óriási helyhiány miatt egy-egy szobában akár három családot is összezsúfoltak, de nem volt ritka az sem, hogy egy két szoba-kony-

hás lakáson négy családnak (mindenhol hat-nyolc gyerekkel) kellett osztozkodnia. A pár órás összepakolás és költözködés során csak a legszükségesebbeket tudták becsomagolni, az ékszereket, a pénzt és a nagyobb értékű tárgyakat a magyar csendőrök gyakran elvették tőlük. A városi gettó területét többször is leszűkítették, egyre kisebb és kisebb helyre szorítva az ott nyomorgó családokat. Az elkerített városrészen belül mindennaposak voltak a verések, az értékek után kutató csendőrök kegyetlen módszerekkel próbálták kicsikarni áldozataikból utolsó kis vagyonukat is. A zsidó férfiak nyilvános megszegényítésére is volt példa. Egy szombati napon egy gettóba érkező német egység az egyik zsidó nagóga udvarán száznál is több férfit gyűjtött össze, megverték őket, majd kihordatták velük az imaköpenyeket, és azzal moztatták fel a padlót.

A május közepén induló deportáló szelvényekre először a munkácsi téglagyárban összegyűjtött embereket tuszkolták fel, majd több lépcsőben a helyükre szállították be a városi gettó lakosait. A háború után így idézte fel az utat túlélő: „Négy héttel voltunk a gettóban, egy reggel 7 órakor a csendőrök puskatussal feltörték a kapukat, berontottak a lakásokba, mindenkit kikergettek, valósággal az ágyból hurcolták ki az embereket, gyerekeket, és közben ütötték-verték őket, mint a lovakat. Ez volt a legborzalmasabb utunk egész deportálásunk alatt. [...] Ez az út folytatása volt az előbbinek: aki nem bírt menni, azt véresre verték, egy rokonunk is ezen az úton halt meg, agyvérzést kapott az izgalmaktól [...]”

A későbbi leírások alapján „nagyon csúnyán bántak” az emberekkel, „az öregek és a gyerekek nem tudtak nagyon gyorsan menni, hajtották őket és bántalmazták. [...] A téglagyárban, mikor odaértünk, voltak még vidékiek, kezdtek vigasztalni. Úgy össze voltunk ott zsúfolva, hogy anyni helyünk nem volt, hogy a lábunkat kinyújt-hassuk” - áll egy háború utáni vallomásban.

A gettósítás és az Auschwitz felé tartó vonatok május 15-i kigördülése között alig telt egy hónap. A teljes helyi közigazgatást megmozgató akció során akadtak olyanok, akik együttérző módon próbáltak segíteni, ha azonban erre fény derült, súlyos retorziók érhettek őket: csendőrségi nyomozás, rendőri felügyelet alá helyezés vagy akár internálás.

Az elhagyott és kifosztott munkácsi gettóban még júliusban is találtak bujkáló családokat. Az Öslakó szerint, amelyik hírt adott az esetről, a két, összesen tizenegy fős család „gyáva kukacmódon” vállalta a be-

falazott pince minden rettegését, kínját és piszkát. Az olvasók okulására ebből az esetből is gyomorforgató konklúziót vontak le: „Sok rosszat, fertelmeset, kivétlenülót megtanultak a mieink a zsidóktól. Annyit, hogy hosszú idő kell, míg szépszóval, vagy korbáccsal elfeledtetjük velük. Csak ezt nem tanulták meg: a babonás, félelmetes, mindenekfelett való hitét és bizodalmit. Elvitték? Ott is hisz, ahol most van. Pinceodúba bújt? Mindaddig hisz, amíg lélegzik. Ezt tanuljuk meg, jövőnkre nézve.”

„Ügynevezett embertársak”

Az első deportáló vonat kigurulása utáni napon Jaross Andor belügyminiszter Nagyváradon világossá tette, hogy a zsidóknak segítséget nyújtókkal le fognak számolni, mint mondta: „minden lagymatag nézet, s minden kétségskedés, gyanú és aggodalom” a belső ellenséget támogatja. Az áldozatok totális dehumanizálása a kormányzat legfelső köreiből érkezett: „aki úgy érzi, hogy kötelessége megvédeni esetleges rosszabb sorsra jutott ügynevezett embertársait, azoknak választaniuk kell a két lehetőség között: vagy 13,5 millió magyarral vállal közösséget, vagy azzal a néhány száz ezer emberrel, aki nem tartozott soha a magyar közösséghez” - fogalmazott a belügyminiszter.

Ilyen és hasonló megnyilvánulások jellemezték a be nem tiltott és kormányzati propagandát sulykoló újságokat is. Április végén a Kárpáti Híradó cikkírója kijelentette, hogy „a zsidókérdés rövidesen megoldódik”, majd hozzátette, hogy „a műtét nem megy minden fájdalom nélkül, de ami arcpirító minden öntudatos magyar ember számára, az a mód, ahogyan egyesek még mindig sietnek a zsidóságot kiszolgálni, vagyonukat elrejtteni, kisebb-nagyobb szíveségeket tenni és főként sajnálkozni rajtuk a végtelenségig”. A cikk írója szerint az ilyen emberek „álhumanista keresztények”, akik „soha a hadikórházba ennilót nem vittek, de most seregestől sietnek a zsidók élelmezésére. Csak a saját fajtájuk sorsa nem fáj nekik, de a zsidóké annál jobban.” A gettóban, a téglagyárban uralkodó állapotokról a helyi sajtó nem számolt be, és a legkisebb együttérzést mutató embert is pellengérré állította. Ahogy Az Öslakó egyik cikkében

olvashatjuk: „Munkácson még mindig vannak emberek, akiknek megfacsarodik a szívkük egy-egy beregszászi úti felvonulás látára, de álhumanizmusukkal és álkereszténységükkel nem mennek el megnézni egy másik utcát, a Szent István utcát, ahol nap mint nap súlyosan sebesült magyar testvéreket hordoznak a vöröskeresztes autók.”

„Zsidó-szellemért gyilkoló angol és amerikai zsoldosok”

A saját morális fölény kialakításához természetesen felhasználták a német megszállás után Magyarországot ért szövetséges bombázásokat is. A sajtótudósítások arról írtak, hogy „fizetett néger és zsidópilóták védtelen asszonyok és gyermekek ellen viselnek hadjáratot és nem riadnak bomba-bázásától sem”. Sőt, Endre László - egyfajta igazolásként - a világháborút a zsidók háborújának állította be a keresztény kultúra és civilizáció ellen, ami miatt tehát minden megengedett. „Nem kímélnék miniket akkor, amikor szegény lakónegyedeket rombolnak szét és védtelen embereket, asszonyokat és gyermekeket géppuskáznak le. Azzal a zsidósággal szemben, amely eszközeiben annyira kíméletlen és kegyetlen tud lenni, mi nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy kenyérral dobjuk meg, aki követ vág hozzánk” - fogalmazott.

1944. június elejére körülbelül száz ezer embert, nagyjából nőket, gyerekeket és időseket szállítottak marhavagonokban, embertelen körülmények között a halálukba, az auschwitz-birkenai megsemmisítő és koncentrációs táborba. Az uszításra beállított helyi sajtó hallgatott arról, hogy mi is történt ezekkel az emberekkel. Az Öslakó például csak annyit jegyzett meg, hogy „a zsidótlanítás megtörtént, nem lett semmi bajunk tőle, most már az újabb és újabb feladatok következnek”, és úgy beszélt minderről, mintha semmiség lenne: „a világesemények dübörgésében, nagy háborús elfoglaltságunkban nem állhatunk meg hetekig egy-egy átmeneti esemény vizsgálatánál”.

Mivel a zsidóság eltűnésére, eltüntetésére valahogy okot kellett találni, az egyre intenzívebb szövetséges bombázások lehetőségét adták, hogy össze lehessen kötni az egyébként semmilyen módon kapcsolatban nem levő eseményeket. Ismét csak Az Öslakó szerint: „máglyára jutott ebben a háborúban a legdrágább egyéni és nemzeti kincs: a gyermek. A bibliai zsidónak nem engedte Isten, hogy gyermekét feláldozza. Most pusztulnia kell százával, ezrével az európai gyermeknek, mert a zsidó-szellem, ha kell, a Bibliára és Istenre sem hallgat.”

A cikk - és még annyi hasonló ilyen - zárása előre vetítette, hogy miként fog Magyarországon is a totális háború és a végső győzelmet kiáltók pusztító pszichózisába esni: „ha voltak is emberséges szálak, rejtett érzelmek, melyek egy későbbi időre a zsidószellemért gyilkoló angol és amerikai zsoldosok számára bocsánatot adhattak volna, ezek a szálak elszakadtak, ezek az érzelmek megkövesedtek. A lelkek háborújának, a sok szörnyűség eleven sebeinek sohasem lesz vége.”

„A zsidók elmentek, gyorsan, jelentősebb zaj nélkül”

Az ilyen, öngazolást kereső cikkeket hamarosan pragmatikus írások váltották fel. A fő vitatémát az jelentette, hogy mi legyen a zsidó ingatlanokkal és vagyonnal, kik és mennyit kapjanak belőlük. „A zsidókérdés erre miféleképpen [...], a zsidóság maradéktalan elvitele következtében, legalább is első felében, ismételjük, megoldódott. Zsidónk már nincs, de vannak üres helyek, százával, ezrével, s ezek mielőbbi, minél céltudatosabb, jövőbe nézőbb betöltése olyan feladat, amelynek helyes, vagy helytelen megoldásától nemzetiségileg érintett országrészeink, városaink sorsa, élete függ” - írta Az Óslakóban R. Vozáry Aladár képviselőházi tag 1944. júliusában. Régóta közismert, de most újult erővel jelentkező problémákra kellett választ találni. Sajnálkozva is jegyezte meg, hogy „nincs itt egyetlen magyar vagy csak ke-

resztény bádgos, cipőfelsőrészkesztő, üveges, rézműves, optikus, ékszerész, hogy más ipari és foglalkozási ágakat ne is említsünk”.

Hasonló, gyorsan megoldandó feladatot jelentett a tömérdek mennyiségű ruha, a különböző gazdasági eszközök, ingatlanok és üzletek leltározása. Ezrel jelentkeztek munkácsi polgárok a lakások, üzletrészek átvételére és bérlésére, varrógépek, rádiók, de a legegyszerűbb használati tárgyak igénybevételére is. „Hiszen nem kell magyarázni például, mit jelent egy rövidlátó embernek az, ha eltörök a szemüvege és nem tud másikat venni. Vagy egy még egyszerűbbet: Ungváron valósággal hajszolják a csecsemőnek oly nélkülözhetetlen dudlit, pedig bizonyára pár tucatnyi van az üzletekben bezárva” - írta az egyik helyi újság. Sokan nem várták meg, hogy a hatóságok lépjenek, hanem tömegével törték fel a lezárt, de nem kellően őrzött helyiségeket. „A gettótolvajság, sajnos, Munkácscon eléggé elterjedt foglalkozás lett” - vallotta be egy másik napilap, és nem köntör-

falazott, a helyzetet egészen egyszerűen kommunizmusnak bélyegezte: „mindenki azt visz, amit akar”. Elindult az ellopott javak cserekereskedelme, „nyíltan tárgyalnak például cselédkörökben az ajándékba kapott selyemkombinéről” - írták sajnálkozva.

Az uszító sajtó - a gyűlölet állandó fenntartása érdekében - újabb és újabb csoportokat vett célba, és nem kímélte a keresztény társadalmat sem: „A zsidók elmentek, gyorsan, jelentősebb zaj nélkül, sajnos azonban a zsidószellem tartósan itt maradt idült beteg keresztény üzletben és vállalkozásban” - figyelmeztetett vészjóslón Az Óslakó június végén. A tét ugyanis óriási volt. Hatalmas mennyiségű és értékű elrabolt vagyon állt gazdátlannul, amelyek a magyar állam tulajdonát képezték, de ki lehetett igényelni, használni lehetett őket, igényt lehetett bejelenteni rájuk.

A többségi társadalom 1944 őszére akarva-akaratlanul büntárrá lett korábbi szomszédjai kirablásában. A Kárpátaljáról elszállított zsidók töredéke, még a legoptimistább becslések szerint is csak tíz százalékuk élte túl Auschwitz-Birkenaut, valamint a különböző koncentrációs és munkatáborokat. Amikor visszatértek, ferde és gyanakvó tekintetek, végeláthatatlan alkudozás és pereskedések várták őket.

Gellért Ádám
A szerző az Erőszakutató
Intézet ügyvezetője.

(Forrás: telex.hu)

Az Élet Menete Anyák napján

- Az Igaz Emberek a gyűlölet ellenében mentették zsidó honfitársaikat emberséggel és szolidaritással. Rajtunk, szülőkön, apákon és anyákon múlik, hogy emberségre vagy gyűlöletre neveljük-e gyermekeinket - hívja fel a figyelmet az Élet Menete és az Anyák napja alkalmából írásában dr. Nógrádi Péter, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) alelnöke.

Anyámnak kilenc testvére volt, ő két húgával együtt élte túl Auschwitzot. Szüleit - nagyapámat és nagyanyámat - sohasem ismertem, mert őket nyolcvan évvel ezelőtt a magyar csendőrök marhavagonokba zárva Auschwitzba deportálták, ahol meggyilkolták őket. Anyám a karjára tetovált számmal, és a holokauszt lelkébe égetett borzalmaival, szülei és testvérei tragédiájának az emlékével élte le egész életét.

Budapestben a fejemen horgolt kipával, tizennégy éves fiammal összekapaszkodva, anyám emlékére menetelünk az Élet

Menetén, Anyák napján. Minden holokauszt-áldozatnak, túlélőnek és meggyilkoltak volt anyja. Minden gyilkosnak, cinkosnak és néma szemlélődőnek volt anyja. Minden Igaz Embernek volt anyja. Édesanyja, aki megszülte, szoptatta és gyógyította, amikor beteg volt, és volt apja is, aki becézte, nevelte, gondoskodott róla.

A fiam azt kérdezi: hogyan történhetett meg a holokauszt nyolcvan éve? Azt kérdezem: hogyan történhetett meg 2023. október 7-én, hogy Izraelben gyermekeket, nő-

ket és férfiakat, öregeket és fiatalokat gyilkoltak meg, bántalmaztak, erőszakoltak meg, raboltak el és tartanak túszként Gázában azóta is mind a mai napig?

A náci „végső megoldása” és a terroristák „a folyótól a tengerig” tartó Palesztinája az antiszemitizmus szinonimái. A fasiszták antiszemitizmusa és a terroristák anticionizmusa torz és hamis hiedelmekből és álságos, alantas vágyakból, fanatizmusból ered. Ami a közös bennük: a féktelen, kíméletlen és embertelen gyűlölet. Az Igaz Emberek a gyűlölet ellenében mentették zsidó honfitársaikat emberséggel és a szolidaritással. Rajtunk, szülőkön, apákon és anyákon múlik, hogy emberségre vagy gyűlöletre neveljük-e gyermekeinket. Az Élete Menete a Szolidaritás Menete, az Összefogás Menete, a Megemlékezés és a Tanulás Menete.

Dr. Nógrádi Péter
a Mazsihisz alelnöke
(Forrás: mazsihisz.hu)

Ők vannak többen

Franz Kafka halálának századik évfordulójára

Vannak írók, akiknek megközelítését, megismerését talán túlságosan is atipikus életrajzuk sugallja, kevésbé maga az írói szándék és a művészi tudatosság. *Franz Kafka* is szép lassan ezen írók csoportjába került - természetesen akarata ellenére -, alighanem visszavonhatatlanul. Az életrajzi adatok, az írói sors vonalának állomásai persze megkerülhetetlenül fontos tények - főleg, ha túlmutatnak önmön érdekességükön -, amelyek valóban megkönnyít(het)ik az életműben való tájékozódást, a műértést, de alapul venni és rendszerezni őket akkor érdemes igazán, ha ezáltal élet és műténylegesen közelebb kerül(het) az olvasóhoz.

Kisebbség a kisebbségben

Molnár Ferenc, a sokat nyüstitő, sikerorientált színpadi szerző nemcsak sajátjogi irodalmi világhírnevet és egy megejtő, immár Európán kívül is népszerűséggel bíró ifjúsági regényt mondhat magáénak, de néhány szép novellát is. Ezek egyikében, *A széntolvajok* címűben hangzik el az a rövidke mondat, amibe a XX. század talán legbonyolultabb érzelm- és gondolatvilágú szerzője, Franz Kafka életének alapélménye, minden szegmense és paradoxonja beleérthető: „Ők vannak többen.” Ezzel a három szóval leírható Kafka családi helyzete; a négy lány mellett ő, egyetlen fiúként, a vallása, prágaisága, „kis” németisége, értelmiségi szubkultúrája, sőt, gyógyíthatatlan betegségének tudatosulása után talán az egészségesek-betegek ellentétpárt is ide vehetjük, természetesen nem a Thomas Mann-i értelmezésben.

Kafka akcentusos(!) német anyanyelvű és kultúrájú, bár csehül is tudó zsidóként, jogi doktorátust szerzett hivatalnok volt a Bécs központú *Monarchiának*, aki német iskolázottsága és a zsidóság(á)hoz való aktív viszonya folytán egyszerre tarthatott és tartozott Prága belterjes értelmiségi elitjéhez és lehetett kisebbségi a kisebbségben. (Érdekes adaléka Kafka cseh nyelvhez való viszonyának a következő kis párbeszéd: „- Max Brod ezek szerint jól beszélt csehül? - Kitűnően. Irigylem is érte.” *Gustav Janouch: Beszélgetések Kafkával, Kairo, 2008, fordította: Tandori Dezső, 209. o.*)

Bár nem volt elismert, még kevésbé érkezett prágai, de meg nem értett magányos sem! Hány nagy írója van az irodalomtörténetnek, akik egész életük folyamán nem találtak műveikhez, művészetük-

höz méltó barátot, neki pedig egy egész kis társaság is adatott (ahogy *József Attilának* is!), és Max Brod személyében egy olyan szellemi-erkölcsi támogatót kapott a sorsától, aki halála után is ugyanolyan híve maradt, mint életében volt, aki még Kafka végrendeletét is, hogy írásait semmisítse meg, az író és az irodalomtörténet javára szabotálta el.

Kafka egy prágai kávéházban

Azord atya szelleme

Szerzőnk személyiségfejlődése és munkásságába való mélyebb betekintés miatt is érdemes újragondolnunk családi viszonyait. Mert nem a teljes igazság, hogy írónk csak negatívumokat kapott apjától, és hogy a műveiben oly szorongató szorongás és zsarnokság alapélménye is kizárólag ambivalens viszonyukból eredeztethető. Valamennyire persze biztosan. Mégis - minden látszat ellenére! - úgy tűnik, hogy Kafka apjának árnyaltabb szerepe van nemcsak hősünk életében, de magában az életműben is. Mert vannak karakterek, akiknek megadatik egy elhatározás, egy fontos pillanatban született és a sors által egészen igazolt döntés, amelynek befolyása, meghatározó ereje később bármilyen egyéb körülmény ellenére is megkérdőjelezhetetlen marad. Ilyen ellentmondásos - esetünkben szülő-gyerek - viszony jutott a *Levél apámnak* címzettjének, aki ugyan félig-meddig megnyomorította fia életét, de írói halhatatlanságának egy darabját is ő adta! Azzal ugyanis, hogy mint (zsidó) családfő a maga és familiája felemelkedését - egyébként hagyománytisztelő módon - a prágai német anyanyelvű és kultúrájú polgárság módjára képzelte el és valószínűsítette meg, fiát is automatikusan bekapcsolta az egyik legmagasabb európai kultúrkörbe, kiemelve őt a térség kis népeinek szükség szerűen periférikus nyelvi-tudati közegéből. (Hasonló

szerep jutott a jó nevű ügyvédnek, *Teller Miksának*, aki a hazai szokásoktól eltérően nem francia nevelőnőt fogadott zseniális fia, *Ede* mellé, hanem angolkisasszonyt.) És, minthogy ma már rálátásunk lehet a halála óta eltelt idő történetjére, és megismerhetjük a nem németül született közép-európai remekművek szellemi sorsát, biztosak lehetünk benne, hogy Kafka csak németül gondolkodva-írva válhatott azzá, akivé lett.

Megállapításunkat látszik igazolni *Elias Canetti* egész életútja és persze önéletrajzi trilógiája, különösen annak első kötete. (*Elias Canetti: A megőrzött nyelv, Európa kiadó, 1982, fordította: Sárközy Elga.*)

A kötelességtudó polgár

Franz Kafka tehát értelmiségi léttel bíró, de apjával és önmagával kétségtelenül ambivalens viszonyban élő, ám a társadalmi konvenciókat magától értetődően elfogadó polgárként prágai mikrokörnyezetének megbecsült tagja volt, így szorongásai, félelmei, a história által igazolt irodalmi fikciói saját sorsából közvetlenül aligha következnek. Az őt örlő problematika tehát teoretikus jellegű; akkor is, ha életszerű és ábrázolható. Kafkának ugyanis megadatott mélyen átélni a Monarchia belső életének az öncélúságig csiszolt bürokratikus rendjét, amely még az olyan gyengéknek is, mint ő, védelmet nyújt, vagyis saját lélektani helyzetéből adódóan pontosan érthette, hogy ezt a működési elvet jól kell lakatni, mert egyik pillanatról a másikra képes lehet az ellen a mechanizmus ellen fordulni, melynek létét köszönheti.

Mіндеbből természetesen következik a kérdés, mi lesz azokkal, akiket a közeg nem fogad be, vagy kiteszít. Ez utóbbi szép és szemléletes irodalmi példája *Egon Erwin Kisch A leánycsász* című (*Napkút kiadó, 2012, fordította: Szalai Lajos*), még a hazai bohémisták által is felfedezésre váró kisregénye és különösen annak befejezése.

Beilleszkedés és kiteszítottság

Merthogy, minden okoskodás ellenére, valójában ez a Kafka-regények kulcskérdése! Kafka regényei ugyanis a be nem illeszkedés, illetve a be nem fogadás prózapéldázatai. Lényegileg arról szólnak, hogy hogyan örli-örölheti fel a fent említett társadalmi mechanizmus - nevezhetjük akár állam- vagy róla levált, önállósult hatalomnak is - azokat, akik nem keresik a társadalmi beilleszkedés formáit, akik hátat fordítanak a konvencióknak, vagy akiket ép-

pen maga a társadalom nem fogad be.

Kafka hőseinek igazi tragédiája, hogy ők maguk beilleszkednének, de a mechanizmus nem fogadja be őket. A be nem illeszkedés irodalmi témájának későbbi radikál-klasszikusa, *Samuel Beckett Murphy-jének* (Magvető kiadó, 1972, fordította: Tandori Dezső) hősei már be sem akarnak illeszkedni. Ők már azt sem akarják tudni, milyennek kellene lenniük, mit kellene tenniük a társadalmi betagozódáshoz. Sőt: még az ehhez szükséges állapotba sem akarják hozni magukat.

Az, hogy a modern - tehát XX. század elejei - európai lélekben valami meghasadt, már Kafka előtt is egyetemes érvénnyel ábrázoltatt, elég, ha *Robert Musil Törlessére* (Törless iskolaévei, Európa kiadó, 1965, fordította: Szabó Gizella), *Rilke Maltejára* (Malte Laurids Brigge feljegyzései, Válogatott prózai művek, Európa kiadó, 1990, fordította: Görgey Gábor), vagy a képzőművészetben *Egon Schiele-re* gondolunk.

És Kafka, aki a beilleszkedettek, de talán az egészen be nem fogadottak életét éli, pontosan érzékeli, milyen könnyű átkerülni a társadalom perifériájának túloldalára, ahonnan már nem is lehet visszaút, ahol csak vegetáció és végzetes kiszolgáltatottság van. Regényíróként ennek a személyesen túli, ha úgy tetszik: szociális szorongásnak klasszikusa ó.

A nagy irodalmi triumvirátus

A XX. század első felének az a bizonyos három reprezentatív regénye nemcsak önmagában egy-egy életművel felérő alkotás, de egyúttal a regényirodalom betetőződését is jelenti. *Marcel Proust* (Az eltűnt idő nyomában I-VII.), *James Joyce* (Ulysses) és *Robert Musil* (A tulajdonságok nélküli ember) által megszületik a „komplex regény”, amelyben - ha visszaszorulóban is - még jelen van a hagyományos epikát jellemző szerkezet, cselekmény, társadalom- és jellemábrázolás, amit nemcsak kiegészít, de teljessé is tesz a bölcselet, a lélektan, egyén és közösség viszonyának, és más társadalmi, sőt történelmi (helyenként tudományos, filozófiai, illetve szociológiai) jellegű, a szépirodalom eszközeivel életre keltett tudás- és ismeretanyag.

Kafka nem tartozik a tudásregényt írók nagy szentháromságához. Regényei, a maguk szuggesztivitásával, a XX. századi létábrázolás két központi témájának, az elidegenedésnek és a kiszolgáltatottságnak lélektanilag és historikusan is igazolt megfogalmazásai, de a *Cervantesszel* kezdődő „regényfolyamatnak” csak új hangjai; nem összefoglalói, nem betetőzői.

Sokoldalú novellista

Kafka ugyanis nem a regényirodalom megújítója, hanem a novelláé! Személyében tisztelhetjük a komplex novella létrehozóját, a három nagy regényíró egyenrangú társát; a novellában! Az ő elbeszélései oly mértékben térnek el például a maupassant-itól - de a saját regényeitől is -, mint James Joyce Ulyssese a *Dublini emberek-től*.

Kafkát tehát - életének, sorsának és művészetének sokadik paradoxonjaként - a legsokoldalúbb novellistaként is illene számon tartanunk! Kisprózája magától értetődő természetességgel foglalja magába a szatírárt, a parabolát, a sokszor csak sóhaj-tánsnyi, szemlélődő, vagy melankolikus novella-féleségeket. Más elbeszéléseiben mintha *Aesopus* és *La Fontaine* modern követője lenne, csak „tanmeséinek” hősei nem antropomorfizált állatok, hanem emberek. Miként a három nagy regényíró közül Joyce-nál és Musilnál, kifejezőeszközként nála is kulcsmotívum a szatíra. De vajon miért?

A társadalmi konszenzus felbomlása

A karkai történetekbe szőtt tudásalapú ösztön- és lélek-vízióknak a Monarchiához mint élményhez, mint tapasztalathoz csak áttételesen van köze. Csak annyira, hogy számára nemcsak világos, de egyenesen természetes is, hogy azt a történelmi konglomerátumot, amelyben él, nem a császár, nem a katonai, illetve hivatalnoki adminisztráció, hanem épp ellenkezőleg, az íratlan törvények hallgatolagos, össztársadalmi tisztelete és szokásjoga tartja össze. És ő nemcsak pontosan tudja, de át is érzi, hogy ez a konszenzus már önmagában is irracionális; még egyszer létre nem hozható történelmi és ösztönei lelki mozzanat, ennél fogva csakis átmeneti lehet, amelyet az ember nem jó vagy rossz dolgában, de ösztöneitől kódoltan mond majd fel. Ettől persze Kafka írásai akár unalmasak is lehetnének. Csakhogy ezek a szigorúan szerkesztett kis-kompozíciók éppen akkor válnak izgalmassá, amikor életre kelnek a lélek bugyraiból és az ösztönök mélyéről azokat a romboló erőket, amelyek ember és ember, ember és társadalom konszenzusát felfalják.

Éppen gondolat és ösztön összetettsége révén szinte mindegyik kisprózai alkotásában van valami megfajított, kibogozandó titok, valami közvetlen vagy közvetett olvasói érintettség, amely másokkal akár szóban, akár írásban lényegében megoszthatatlan. Kafka novelláinak mágikus hatása abban áll, hogy minden elbeszélése meg-

szólít valami egészen személyeset és mélyen nyugvót a befogadóban: bünt, ösztönt, szorongást, gátlást, képzetet, elfojtást, feldolgozatlanságot, vagy éppen egy kínzó (gyermekkori) emléket. Ekkor zárul a Kafka-novella áramköre, és keletkezik az az érzelmélet, tudatot és ösztönt egyaránt besugárzó energia, amely oly égetően személyre szólóvá teszi ezeket a német elbeszélői hagyományoknak egyébként megfelelő, pedáns, hideg és - Szerb Antal találó kifejezését kölcsönvéve - száraz humorú kisprózákat.

Olvasók és igazságok

Szerencsénkre Kafkát nem ejti rabul a végtelen birtokolhatóságának részeredményekben oly gazdag elérhetetlensége (lásd *Thomas Mann Doktor Faustusának* megoldatlanságait!), az ő elbeszélései teljesen kiküszöbölik hihetetlen ösztön- és lélekismeretének bizonygatási vágyát - tehetségéből fakadóan ezért is lehet kézenfekvő számára az emberi természet tettenérése, művészi megragadása -, hisz tudása belső tudás (nem önadminisztráló), tehát magától értetődő. Egyébként sem profetikus alkat! Életműve tulajdonképpen másból sem áll, mint a megfellebbezhetetlenségtől való tartózkodásból, éppen annak az abszurditásnak művészi felvetéséből, hogy minden megtörténhet, mert az ember (sajnos) mindenre képes.

Kisprózáinak örök érvényű emberi tapasztalatain és objektív mondanivalóin túl épp a befogadó személyes érintettsége okán annyi igazsága, ahány olvasója! Mert minden művészi tudatosságuk ellenére ezen írók nem maguk teszik ki a pontot műveik végére, hanem befogadók - és ez nem is lehet másképp Kafkánál sem (ahogy Proustnál sem) -, hisz az ő igazi partnerük nem az irodalomtörténészek, műelemzők és főállású köldöknézők könyvtárnyi „szakirodalmat” összeírt siserehada, hanem a csendben önmagára ismerő, megpendült lelkű olvasó.

Irodalom a letűnt birodalomban

Kafka életének és munkásságának egyik kulcsa, egyben legmegindítóbb része, ahogy léthelyzetének és egészségi állapotának paradoxonjait; ezzel együtt járó rossz közérzetét írásművészete javára fordítja. Lélektani érzékenysége *Mahlerével* rokonítható (ez akkor érzékelhető leginkább, ha a művet *Christoph von Dohnányi* dirigálja), ám a komponista bécsi-birodalmi monumentalitását kimondatlanul is elveti. Mint ha felismerte volna, hogy a történelmi alakulások egy, az egyesítés előtti, a befelé élő, a transzcendens *Németország*hoz hasonló

kulturális és társadalmi miliót hoztak létre Prágában. Kafka tehát még élhette azt a létformát, amit egy emberöltővel később Ernst Jünger már csak nosztalgiával idézhet fel gyönyörű, allegorikus, *A márványszirtéken* című regényével. (Lásd bővebben: *Budai Sófár*, 2023. 4. sz. [május], 7-8. o.)

Így az ő és Rilke művészetében egyszer még fellobban(hat) a németiségnek ez a csodálatos és termékeny szellemi korszaka, újra elérve csúcseit, majd immár egy vesztes

világháború után (részben posztthumusz) záródik le, alighanem végérvényesen.

Kutatásra váró levelek

A Kafka-kutatás jelenünkben várhatóan új lendületet kap, mert prágai kebelbarátja, a harmincas években alijázott Max Brod hagyatéka hosszú huzavona után végre méltó helyére, az *Izraeli Nemzeti Könyvtárba* került. Ez az irategyüttes számos igen becses, Kafka személyiségét árnyaló darabot tartalmaz, többek között azt a maga írta

füzetet, ami a héber nyelvvel való viaskodását dokumentálja.

De az életmű mélyebb értése szempontjából ennél fontosabb az a nagyszámú, eddig nem publikált, tudományosan még fel nem dolgozott levél, ami várhatóan sok érdekes részletet világít meg nemcsak Kafka életéből, de művei születésének hátteréről is. Bízunk benne, hogy ezek a személyre szóló közlések minél hamarabb magyarul is olvashatóak lesznek.

Sámuel Péter

Tepükő

Ma is őrzöm a fotót. Édesanyám fürdőruhában áll a Balaton neki térdig érő vízében, én a karján ülök, meztelenül, csurom vizezen, a hajam - mint fürösztés után - teljesen hátra simítva. A megsárgult idilli kép *Balatonlellén* készült, 1944 nyarán. Ott bujkáltunk. Apám, a józsefvárosi római katolikus aranyifjú 1941-ben vette el az esküvő előtt kikeresztelkedett zsidó lányt, anyámat.

Apám a behívója dacára nem vonult be. Volt egy igazolása, arról, hogy pápai védetség alatt áll, „a vonatkozó oltalomlevél a RÓMAI SZENTSZÉK BUDAPESTI NUNCIATÚRÁJÁN aláírásra vár”. A sorszámmal és pecséttel ellátott Igazolványt *Molnár Frigyes* pápai kamarás, érseki tanácsos, a *Szent Rókus*-kápolna plébánosa írta alá. Emléke legyen áldott! Vélhetően ennek a dokumentumnak a segítségével tudott apám szabadon mozogni, és hamis papírokat szerezni családtagjainak, akik e dokumentumok által tanúsítottan árják voltak. Nem pedig zsidók, mint valójában.

Lellen nemcsak mi hárman bujkáltunk, hanem anyai nagynéném a pár hónapos és kétéves kislányaival, továbbá édesanyám húgának katonaszökevény barátja (későbbi férje) és egy lengyel házaspár is. A házat apám bérelte.

Én 1943 márciusában *Pécs* születtem. Onnan a 80 évvel ezelőtti német megszállás (1944. március 19.) után *Zalaszentgrótra* költöztünk át, ahonnan édesanyám anyai ágon származott. A rokonai hívtak bennünket, hiszen - mint írták - falun biztonságosabb, és mindig lesz ennivaló. Hamarosan kiderült, hogy azért ez nincs így. A megszállás után tíz nappal elrendelték a járás összes zsidó üzletének bezárását, áprilisban pedig a zsidó közalkalmazottakat, de még az orvosokat is elbocsátották. Ha ez kevés lett volna a félelemhez, csak be kellett kapcsolni a rádiót. A készülékekben mind gyakrabban felbúgott a szirénahang és a riadó: „Légiveszély! Légiveszély! Pécs

- *Kanizsa - Zala*” - recsegte a rádió. Légvonalban nem messze, a Balaton térségében egyre több légi párbaj zajlott. Ám ennek a rádió figyelmeztetésnek hamarosan vége szakadt - legalább is a zsidó lakosság számára. Ugyanis a friss rendelet értelmében minden zsidó családnak le kellett adnia a rádióját. A „zsidórádiók bizottsága” akkurátus jegyzőkönyvet készített 1944. május 8-án az átvételről.

Zsidórádiók - az ilyen jelzős szerkezetű főnévvel életemben először ebben a jegyzőkönyvben találkoztam. A gyomorforgató kifejezésről el is feledkeztem, mostanáig, amíg a jelenlegi köztársasági elnök édesapjának, *dr. Sulyok László* ügyvédnek, az egykori szélsőjobboldali *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* székesfehérvári megyevezetőjének „zsidó tulajdonban levő lakásra”, mint pártirodára és annak berendezéséhez „zsidóbútorra” vonatkozó, 1944. június 9-én kelt beadványára a közelmúltban a *Hócipő* jóvoltából fény nem derült. A viccnek korántsem tekinthető történetről és az azokat bizonyító dokumentumokról *Karsai László* és *Gergely Anna* történész rántotta le a leplet. Gergely Anna arra is rávilágított, hogy számtalan ilyen igénylést látott levéltárban, melyekben olyan kifejezések szerepelnek, mint zsidószekevény, zsidótelefon, zsidóvarrógép, zsidószongora - mind-mind az elhurcolt zsidók tulajdonai, amelyekre itthon maradt honfitársaik igényt formáltak.

De hadd térjek vissza a zsidórádióhoz. A begyűjtésükről szóló dokumentum felsorolja azokat, akikről átvették a rádiót, annak típusát és becsértékét. Ezen a listán szerepel 4006/5 sorszám alatt anyai nagyanyám testvére, *Korein Jenő*, a helyi hitközség akkori elnöke is, akitől *Orion 044-es*, 4-csőves üzemképes rádiót vettek át, melynek értéke 150 Pengő volt. Jenő bácsiról csak tudok, de nem ismerhettem sem őt, sem a családját, sem a család legszorosabb barátait, *Beckéket*, *Hamburgeréket*, akik a lista sze-

rint szintén leadták a rádióikat. Ugyanis 1944. május 15-én létrehozták a gettót, ahol összegyűjtötték a zalaszentgróti járás zsidó lakosságát, lehettek vagy négyszázan, majd június első felében valamennyiüket *Zalaezerszegen* vitték, bevonították és *Auschwitzba* deportálták. Talán, ha tíz százaléuk élte túl a poklot. Köztudott, hogy több mint 400 ezer vidéki magyar zsidó lelte halálát a koncentrációs táborokban. *J. R. dos Santos* világhírű portugál író „*A birkenaui kézirata*” című döbbenetes könyvében ír az emberek millióinak iparszerű megsemmisítéséről. Abban olvasható, hogy a „szállítmányokban” túlteljesítő magyar hatóságokat az auschwitzi táborparancsnok visszafogottságra intette, mert nem győzik a beérkező „emberanyagot” a krematóriumokban feldolgozni!

A *Trom* család még időben elmenekült Zalaszentgrótról Balatonlellére, ahol a többiekkel vészeltük át a következő hónapokat. A balatoni nyár akár kellemes is lehetett. Azonban nem egyszer szürreális kép is tárult elénk: az *Olaszországból Csepel*, illetve *Schwechat* ipartelepeinek bombázására induló amerikai és brit bombázók és a kísérő vadászgépek sokszor a Balaton és *Székesfehérvár* felett találkoztak a német és magyar vadászpilótákkal, hogy halálos párbajt vívjanak. 1944 tavasza és 1945 áprilisa között mintegy 30-50 repülőgép zuhant a Balatonba. Ez állandó beszédtema lehetett.

A fiúk általában később kezdenek el beszélgetni, mint a lányok. Én talán az átlagnál is lustább voltam. Lehettem úgy 14-15 hónapos, amikor a felettünk elhúzó repülőgépekre mutatva végre megszólaltam. Nem azt, hogy mama, baba, labda vagy bármi más nekem kedveset. Csak azt ismételtetem, hogy tepükő, tepükő. Próbáltam megformálni a sokszor hallott szót: repülő...

Trom András

(Forrás: *Élet és Irodalom*)

Angyalarcúak a gázkamrában - vidéki zsidósors, trauma, jövő Interjú Hátszegi Gáborné Julikával

A Káli-medence egyik kulturális központjává vált a kövágóörsi, műemléki zsinagóga és környéke. Koncertek, kiállítások és programok várják egész nyáron az érdeklődőket. Kövágóörs zsidó lakosságának életét 80 éve az 1944-es német megszállás, majd a gettósítás és a deportálás néhány kivétellel szinte teljesen eltüntette. 1944. április 16-án kezdődött el Magyarországon a tömeges gettósítás első szakasza. Ez a nap a magyarországi holokauszt emléknapja. Többek között erről kérdeztük a település egyik holokauszt-túlélő családjának leszármazottját, a ma már a fővárosban élő Hátszegi Gáborné Julikát, aki a budapesti zsidó közösség, de különösen egy Facebook csoport egyik meghatározó szószólója. Ennek apropóján beszélgetett vele vidéki zsidósorsról, holokausztról és a túlélő leszármazottak traumáiról Végső István történész.

Végső István / Újkor.hu: Egykor, a 18. században érkezett zsidók itt a veszprémi püspök védelme alatt álltak. 1778-ban alakult a hitközség. Mesélne a régi (zsidó) Kövágóörsről?

Hátszegi Gáborné édesanyja fotójával

Hátszegi Gáborné Julika: 1945 előtt a falunak népes ortodox, vagyis szigorúan vallásos zsidósága volt. Ide jártak imádkozni a környékbeli zsidók, még *Tapolcáról* és *Keszthelyről* is. Előbb volt itt hitközség, zsinagóga, vágoda, *mikve*, azaz rituális fürdő, mint az említett helyeken. A faluvégi mosóháznál volt egy kis patak. *Táshlikor* „ide dobálták be a bűneiket” a zsidók jelképesen, *bárhész* darabkák formájában. Meg persze volt nőegylet, temetkezési egyesület, amit *Chevra Kadisának* hívtak itt is. Sok üzlet, iparos volt a faluban. Békességben éltek a helyiekkel, de aztán jöttek a zsidótörvények, és megváltozott a közéleti légkör.

Édesanyja kapcsán mit tudhatunk a családjáról? És végül mi történt velük 80

éve?

Általában felmenőim családjában sok gyerek született. Anyai oldalról ükapám, *Krausz Mózes Volf* 1813-ban *Túrony* községben született, felesége *Weisz Etelka*, aki 1808-ban született. Az ő fiuk *Krausz Ábrahám (Adolf)* kereskedő volt, aki 1848-ban született *Homokbögödén*. *Brandl Teréz*, az ő felesége, vagyis a dédmamám 1855-ben látta meg a napvilágot *Dukán*. Az ő szülei *Brandl Jakab* és *Hoffman Anna* voltak. *Krausz Henriette (Jetti, Jentl)* szakácsnő volt a nagymamám, aki 1879-ben született *Homokbögödén*. Férje, *Sternberger Jakab* cipész, majd kereskedő, aki egy évvel volt idősebb nála. Anyukám, *Sternberger Er-*

Stern Sándor tüzerkatonaként, 1939 körül

zsébet 1920. július 7-én született. Szülei korán elhunytak, ezért nevelőszülőkhöz, *Brandlékhoz* került, akik *Kövágóörsön* szódagyártással és kereskedelemmel foglalkoztak. A német megszállást követően, mivel a község *Zala* vármegye része volt, így a III. deportálási zónába esett. 1944. május 16-án mindenkit, felnőtteket, csecsemőket, asszonyokat, öregeket vittek a *tapolcai* gettóba. [Tapolcán a két zárt, közel 800 fős gettót a *Tapolcai járás* főszolgabírója, *Fehér János* rendelete alapján állították fel a zsinagógánál, illetve a *Csányi* és *Iskola* utcákban. - a szerző.] Oda szekérrel vitték a

tapolcai járásbelieket [a *Balatonfüredi járás* zsidósága is ide került. - szerző], ott is az értékek elszedésével kezdtek. Volt egy kis aranyórája, azt bedobta a gettó területén lévő kútba. Nem akarta odaadni. 1944. június 19-én a *zalaegerszegi gyűjtőtáborba* vitték őket. Itt kezdődött a brutalitás a *csendörök* részéről. 1944. július 5-én deportálták őket *Auschwitz-Birkenaubába*. Anyu július 8-án *Birkenaubába* került, úgy emlékezett, hogy *Mengele* válogatta őket. Ott sokat szenvedtek. Ezt a közismert dalt, egy kicsit talán másként, mint máshol, de így adta tovább nekünk:

Birkenau dal

*Birkenauban élni, de rossz,
Sok ezer zsidót a német úgy kínoz.
Százeezer sóhaj száll a légen át,
Mikor Hella zehlappelt kiált.*

*Zehlappelt állni Istenem, de rossz,
Hol forró hőség, hol zápor kínoz.
És, ha nem állsz úgy, mint a cövek,
a Lisa keze gyors mozgásba kezd.*

*Birkenauban, de rossz a barakk,
az eső úgy csurog be akár a patak.
Ha lefekszel a pusztaszélre,
úgy átázol ott, mint az ürge.*

*Az ivás, mosdás, sok gondoz okoz,
az autó ritkán jár, és a sofőr pofoz.
Fertőtlenítőbe fürödni mehetsz,
Éva kosztümben visszajöhetsz.*

*Nemsokára ez a sok rossz véget ér,
és minden magyar zsidó újra hazatér,
Emlékezünk majd otthonunkban,
mennyit szenvedtünk Birkenauban.
(Lejegyezte: Stern Sándorné)*

Birkenau után, egy szelekciót követően *Lichtenaubába* vitték munkatáborba. Onnan jártak dolgozni két műszakba *Füstenhagenba*, ahol aknavető gránátokat gyártottak a *Dinamit Nobel* gyárban. Itt dolgoztak 1944. augusztus 2-től 1945. március 25-ig, akkor útnak indították őket gyalogmenetben nyugat felé. Az úton sokan meghaltak, végül április 25-én „érték utol” őket a szovjetek és felszabadították őket. Itt történt velük egy „malőr”: úgy mondták utólag, hogy a hazatérő szovjet katonák mozdonyához csatolták a vonatukat, és így az uk-

rajnai Berdicsevebe kerültek. Csak 1945. októberében jutott haza. Az anyukám 24 éves, magas, erős nő volt, így élte túl, de 38 kilósan tért haza.

Édesapja családjáról mit tudunk? Mi lett velük a holokausztban?

Az apai dédapámnak a héber nevét tudom, mert rajta van a nagypapám és a nagymamám sírján: *Jehezkiel* volt. A nagypapám volt *Smuel ben Jehezkiel*, vagyis Smuel, aki fia Jehezkielnek. Magyar neve *Stern Simon* volt, *Kisgörbőn* 1866-ban született, és meghalt 1934-ben. A felesége *Grosz Julianna* volt, aki után el vagyok nevezve, ő *Simonyiban* született 1867-ben, és 1943. november 9-én halt meg. Szülei *Grosz Jakab* és *Scheiber Katalin* voltak. A Scheiber család szintén sokgyermekes volt, egyik tagjuk *dr. Scheiber Sándor* professzor rabbi felmenője volt. Az édesapám, *Stern Sándor* volt nagyszüleim legkisebb gyereke. Ő mérteráru-kereskedőnek tanult, abban az időben rőfösnek hívták. Édesapám az 1930-as években a nagykanizsai 9. tábortűzérosztályban szolgált; büszke zalai honvéd, ágyúkezelő volt. A második háború alatt végül munkaszolgálatos lett 1940. május 27-től, többek között a *Délvidéken, Felsőrákoson* is. 1944. december 24-én átadták őket *Kőszegen*, és így deportálták. Először *Flossenburgn* volt, aztán *Herczbruckban*, végül *Dachauban* került. Itt szabadult fel. Nagyon beteg volt, több helyen kórházba került, így csak 1945. augusztus 29-én tért haza.

A kővágóörsi Stern család a vészidőszak után

A családunk nagy része viszont ottmaradt valamelyik halál- vagy munkatáborban, elpusztították őket. Kővágóörs kapcsán munkaszolgálatból négyen, a deportálásból tizenketten tértek vissza, ám 1946-ban csupán hat zsidó lakott itt. Mivel családjukat meggyilkolták, a legtöbben elhagyták a községet. Csak mi és a *Lang* család maradtunk, így a hitközség megszűnt.

Mai napig nehéz feldolgozni, főként a gyermekek halálát. Egyik ismerősöm csecsemője, másíknak kislánya is odalett, nem is tudom, hogyan is gyilkolhatták meg őket. De ott van a két agyalarcú *Sternberger* rokonnyerék is, öt és hat évesek, ők sem jöttek vissza. Szörnyű lelki teher ez.

Már az 1970-es évektől nemzetközi ku-

tatások is rávilágítottak arra, hogy a holokauszt-túlélők leszármazottjai között egyértelműen magas számban kimutathatóak a poszttraumás stressz tünetei. Orvos-Tóth Noémi szerint: „Különböző formában, de akár a negyedik generáció is érintett lehet a holokauszt traumájában. Leggyakrabban poszttraumás tünetek jelentkezhetnek, de a világról alkotott negatív elképzelések, a bizalmatlanság, a biztonságérzés általános hiánya is jellemző lehet az utódok életében is. A felmenők traumái egyrészt az epigenetikai öröklődésen keresztül adódnak át az utódokba, másrészt negatív hiedelmek, sérült kötődési mintázatok formájában hatnak akár még a dédunokákra is.” *Őn, mint túlélő leszármazott, hogyan küzd meg ezekkel az örökölhető betegségekkel?*

Igen, nagyon kevés leszármazott mondhatja el magáról, hogy egészséges. Mi az öcsémmel közvetlenül a vészidőszak után születünk; az én korosztályom nagyrésztének szülei túl hamar vállaltak gyerekeket. Még ők maguk sem voltak egészségesek. Különböző testi-lelki bajokkal küzdünk. Még kisgyermek voltam, nem tudom, hány éves, amikor megkérdeztem a szüleimet, kik vannak a képeken az ágyuk felett bekeretezett képeken, már akikről maradt fénykép. Akkor elmondták, hogy apukám testvérei, és egyik unokatestvérem. Anyukám testvére a gyerekeikkel. A „hol vannak” kérdésre az volt a válasz, hogy megölték őket a németek. Anyukámnak a legszörnyűbb eset talán az volt, mikor elválasztották a családjától. Azt beszélték meg, hogy majd másnap találkoznak, soha többé nem látta őket. Apukámra ráusították egy SS-katona a kutyáját; még idős korában is félt a kutyáktól. Édesapám fogolyszáma: 151 149, anyukám fogolyszáma: 20 823. Nekem is vannak rémálmaim, de nem biztos, hogy a holokauszthoz kötném. Ám volt depressziós korszakom 15 évvel ezelőtt.

Nagyon fontos a Facebook csoportunk. Először is, sokan vagyunk sorstársak, ha kell, tájékoztatjuk, segítjük egymást, és a velünk érző nem zsidókat is szívesen látjuk. Így hitelesen megismerhetik, mi történt a családjainkkal.

Sok családban hallgatás volt, maguk az érintettek is keveset tudnak. A mi feladatunk az emlékezés és az emlékeztetés. Ezen kívül támogatjuk a zsidó hitéletet, megtartjuk a ünnepeket, hírt adunk eseményekről.

Sok holokausztal kapcsolatos szakirodalom van a rákospalotai háza kézikönyvtárában. Mennyire fontos Önnek, hogy ellenőrizze a szülei, a családtagjai által elmondottakat, illetve tudományos szakmunkák által leírt eseményeket, tényadatokat?

A szüleim sokat meséltek, de tudjuk, hogy nem mindent mondtak el. Nem akartak agyon terhelni bennünket az öcsémmel. A veszteségek ellenére megpróbálták normális életet élni. Nem akarták, hogy sérüljünk, értünk éltek, én viszont mindent tudni akartam a történekről. Ezért elkezdtem keresni, és rátaláltam olyan könyvekre, amelyekben például anyukám egyik kaposvári társa is leírta a velük történeteket, apukám egyik társa jegyzőkönyvbe írta a történetüket. Amikor Keszthelyre költöztünk, ott anyukámnak látgértársai voltak. Akkoriban összejöttünk velük, ott is arról volt szó, mit éltek át. Ekkor még csak 13 éves voltam, és később nagyon bántam, hogy nem jegyzeteltem. Nagyon fontosnak tartom, hogy hiteles dokumentumaim vannak; sok listám, jegyzetem és könyvem van most már idős koromra. Sokat tanultam és tudtam meg *Randolph L. Braham* professzor könyveiből is.

A kővágóörsi zsinagóga

Visszatérve a kővágóörsi életre, milyen volt zsidóként 1945 után a szocialista Magyarországon? Maroknyian, de tartották a vallást, étkezési szokásokat?

A helyi téesz magtárnak használta a zsinagógát, így oda nem járhattunk. Kóser konyhát már nem vezettünk, de az ünnepeket a magunk módján tartottuk: *Jom kippur*, *Rós ha-sána*, *Hanuka*, *Pészach* alkalomával volt mindig barchesz és libaleves. Édesanyám imádott sütni. A kedvenceim a túrós derkli, meg persze a gyümölcsös piték és a kuglóf voltak. Mivel közel volt a *Balaton*, így mindig volt hal; én nagyon szerettem, különösen rántva volt finom csemege. Persze karácsonyfát is állítottunk, mert

szüleim nem akarták, hogy ebből mi, gyerekek, kimaradjunk. De ne felejtsem, tartottuk a szombatot is. Édesanyám mindig megfőzött már pénteken, este pedig gyermyát gyűjtöttünk. Szombaton villanyt például nem kapcsoltuk fel, a rádió viszont ment, és egyedül annak a skálája világított az egész házban este.

Ha Kővágóórs nem a Balaton régió része, hanem mondjuk Borsodban vagy a Viharsarokban lenne, akkor vajon hasonló fi-

gyelem hárulnára?

Ez a közel 200 éves épület lehetne a Balaton-part északi részének leggyönyörűbb zsinagógája, a szép Káli-medencében. Persze ehhez még sok pénzre lesz szükség, remélem, előbb-utóbb összejön. Persze fontos, hogy ebben a tájegységben van az 1832-es építésű zsinagóga. Szóval a szép táj, a „Pannon-tenger” közelsége vonzza az embereket. Révfülöp csak három kilométer, és ott a Balaton. Cseh Tamásnak is

volt ott háza, róla van elnevezve a zsinagóga utcája. A szomszéd faluban, Kőveskálón volt háza Sára Sándornak, Taljándörögdőn van háza Szőke András színésznek. És még sokan mások is vannak a közelben. Meg persze számít, hogy itt van a közelben a Művészetek völgye is.

*Végső István
Az interjú az EverGens támogatásával készült.*

(Forrás: ujkor.hu)

Megemlékezés Auschwitzban

Tisztelt Megjelentek!

Ma, a Jom HaSoáh-án, a Holokauszt Nemzetközi Emléknapján, itt vagyunk a legnagyobb zsidó temetőben, ahol mintegy egymillió ember, köztük 430.000 honfitársunk lett a „végső megoldás” áldozata, akiket a gyűlölet és a gonoszság pusztított el.

Néhány héttel ezelőtt, április 16-án, a Kárpátalján történt első gettósítás 80. évfordulóján, emlékeztünk meg a magyarországi holokausztról. A Soah áldozatai között volt az Édesapám, és tíz közeli rokonom, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy zsidónak születtek. Vidéken egyetlen rokonom sem maradt. A holokauszt idején a legborzalmasabb a félelem és a bizonytalanság volt. Nem tudtuk, hogy mi történik másnap, vagy mi lesz egy óra múlva.

Tizenkét éves és másodikos gimnazista voltam 1944-ben. A német megszállás napjára, március 19-re, egy ködös, borús vasárnapra jól emlékszem. A mai Bartók Béla úton (akkor: Horthy Miklós út) laktunk és a délelőtti órákban az ablakon kinézve a motorizált német egységek szokatlanul hosszú sorát láttam. Nem tudtam, nem tudtuk, hogy mi történik. Késő este, amikor Édesapám hazatért, odaállt az ágyam mellé és csak annyit mondott: kisfiam, végünk van, a németek megszállták az országot.

A másik kép 1944. április 5-ről szól, ami két okból emlékezetes. Egyrészt a bombázások miatt váratlanul félbeszakították a tanévet és megkaptuk az évvégi bizonyítványt. A másik sokkal tragikusabb, mert ettől a naptól kezdve minden hat évesnél idősebb, zsidónak minősülő személynek sárga csillagot kellett viselnie. Tanakodtunk a szüleimmel, hogy mit tegyék. Végül elmentem a bizonyítványért. A 30 fős osztály három zsidó tanulója közül csak én jelentem meg, de talán az egész iskolában én voltam az egyedüli „csillagos” diák. Soha nem felejttem el, hogy kik ültek ott mellém és próbáltak néhány szóval vigasztalni.

A következő esemény 1944. májusában történt. A csendőrök még áprilisban Abauj-

szináról a kassai gettóba, majd a téglagyárba hurcolták a mintegy 80 fős zsidó közösség tagjait, köztük nagybátyámat és családját. Nagynéném sejtette, hogy mi vár rájuk, mert 1942-ben a szlovákiai Eperjesen élő szüleit a gettóból ismeretlen helyre vették és azóta nem hallott róluk. A deportálást megelőző napokban, 1944. május 21-én megpróbálták megszökni. Négyéves kislányuk, Zsuzsika azonban a menekülés közben felsírt. A csendőrök megállj parancsára megálltak, de ennek ellenére rájuk lőttek. Nagynéném azonnal meghalt, nagybátyám megsebesült. Zsuzsika órákon keresztül a halott édesanyja tetemén zokogott. A sors kiszámíthatatlan. Nagynénémet másnap a kassai zsidó temetőben eltemették. Sírját megtaláltam és gondozom. Egész családja Auschwitzban fejezte be az életét.

1944 tragikus ószéről is szeretnék megemlíteni egy esetet. Két nappal október 15-ét, a nyilas hatalomátvételt követően egy Bartók Béla úti csillagos házból gyalogmenetben, csak kézben vihető holminkkal a nyilasok és a rendőrök egy kiürített Budafoki úti csillagos házba tereltek minket. Innen hurcolták el Édesapámat. A szovjet csa-

patok Budapest külvárosainál álltak. A nyilas vezetés elrendelte, hogy november 8-ig a zsidóknak el kell hagyniuk Budát. Kézben vitt kevés csomagunkkal Édesanyámmal együtt elindultunk egy Vörösmarty utcai csillagos házba, ahova nagymamám és időközben elhurcolt nagynéném költözött. Reméltük, hogy befogadnak minket. Édesanyámnak útközben eszébe jutott, hogy valamit a lakásban felejtett. Visszafordult, de azt mondta, hogy menjek tovább egyedül. Amikor belépett a házba már ott voltak a nyilasok, akik azonnal magukkal akarták vinni. A házmesternő azonban rájuk szólt, hogy „mit tennétek, ha a Ti édesanyátokkal csinálnák ezt? Engedjétek el, hadd menjen a fia után.” A határozott fellépésre Édesanyámat elengedték. Kevés ilyen bátor és becsületes emberrel találkoztam 1944-ben, mint ez az asszony volt.

Tavaly is itt voltam ezen a napon és örülök, hogy idén sokkal több fiatal jött el a megemlékezésre, ami kiállást jelent a toleranciáért és elutasítást a gyűlöletkeltéssel szemben. A holokauszt tanulsága, hogy határozottan fel kell lépünk a rasszizmus, a diszkrimináció és az antiszemitizmus minden megnyilvánulása ellen, ami a Hamasz október 7-én történt terrortámadása óta egyre veszélyesebben terjed egyes országokban. Aggódommal gondolok az izraeli tüszokra, akiket hét hónapja hiába vár vissza családjuk.

Nagyra értékelem az Élet Menete tevékenységét, ami lehetővé teszi a generációk találkozását, párbeszédét, a túlélők és az Igaz emberek emlékeinek a megőrzését. Reményt és erőt jelent, hogy ma együtt vagyunk. Soha nem szabad elfelejtenünk azt, ami itt, Auschwitzban és másutt történt. Nekem két fiam és hat unokám van, szeretném, ha békében élnének. Tanuljunk a múltból!

Köszönöm, hogy meghallgattatok.

Kovács Gábor

(A beszéd 2024. május 6-án Auschwitzban, a magyar barakk előtt hangzott el.)

Betekintés a női zsidó imakönyvek világába I. rész

Miről mesélnek ma nekünk a régi, magyar nyelvű zsidó imakönyvek? Tartalmuk és szerkesztésük mellett érdemes abból a szempontból is megvizsgálni őket, hogy mit árulnak el az adott korról, amiben születtek. Mi a kontextus; milyen társadalmi folyamatok zajlottak le és esetleg hathattak rájuk, ezzel adva újabb mélységeket e könyvek értelmezési kereteinek.

A női imakönyvek ezen belül egy külön kategóriát képeznek, amelyekben még több „títok” lappanghat arra vonatkozóan, milyen újítások kerültek bele, vagy éppen módosultak a korábbi kiadásokhoz képest, és ennek vajon milyen kulturális és társadalmi okai lehettek?

„A nő imája egy egész világot ölel fel” - idézet a *Mirjam* című imakönyvből.

Társadalmi változások a XIX. században

A XIX. században a többségi társadalom viszonylagos toleranciával, sőt nyitottsággal állt a nemzetiségekhez és a vallási kisebbségekhez - kiemelten a zsidósághoz, - az ő részükről is megindult egyfajta integrálódási, illetve sokaknál asszimilációs törekvés. Miközben a társadalmi, elsődlegesen nyelvi asszimiláció igénye a zsidóságon belül is erősödött, komoly problémát jelentett a zsidó közösségnek, hogy egyre nőtt a vallásukat elhagyók száma, illetve a vallást nem gyakorlóké. Az 1811 és 1840 között Magyarországon született, második zsidó értelmiségi nemzedék körében is a többnyelvűség jelent meg normaként. Részben politikai, részben érzelmi azonosulás vezérelte a magyar nyelv használatát.

A szegei zsinagóga belseje

A nyelvhasználatbeli változások, a polgárosodás és a modernizáció a zsinagógák életében is lenyomatot hagyott. Például a szegei zsinagóga 1803-as tervrajzán is látni lehet, hogy kiemelkedően nagy női térrel bír az épület, ami jelzi, hogy már ekkor elkezdődött a zsidó vallás polgárisabb különöségeivel való felruházása. Érdekesség, hogy szintén Szegezhez köthető Pillitz Dániel hitszónok neve, aki rabbiként és iskolai igazgatóként is működött, és akinek nevéhez köthető az első, mindkét nemnek egya-

ránt szánt német nyelvű imakönyv megírása Magyarországon.

A XIX. század elejétől folyamatosan jelennek meg a zsinagógákban a helyi nyelvek, tehát Magyarországon a német, majd azt követően a magyar. Németül pedig a nők is értettek, így természetes, hogy egyre inkább teret nyertek és láthatóbbak lettek a vallási életben.

Imakönyvek a modernitás szellemiségében

A korabeli imakönyvek első oldalain a szerzők gyakran rámutatnak arra, hogy céljuk nem csak az anyanyelvűség beemelése volt a liturgiába, hangsúlyosak még a zsidó vallási élet megújítására és a vallásukat elhagyók megtartására irányuló törekvések is.

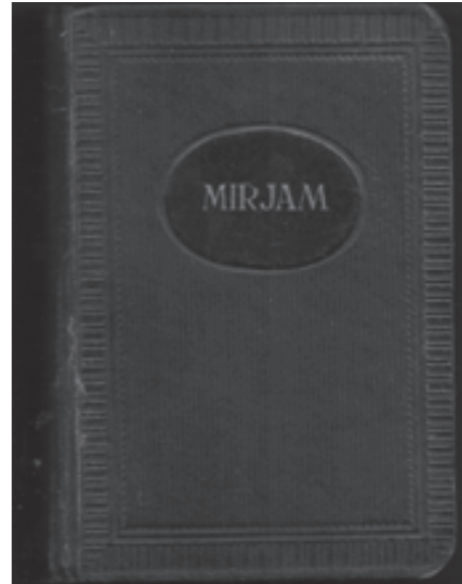
A jómódú zsidó családok gyakran nevelőnőkkel gondoztatták gyermekeiket, azonban zsidó nevelőnők híján sokszor katolikus magántanárokat fogadtak a gyerekek mellé, akik a katolikus vallás elveire alapozva tanították őket.

Kiss Arnold, a *Mirjam* imakönyv szerzője felszólítja a nőket, hogy imádkozzanak gyerekeikkel lefekvés előtt és vegyék elő a héber imakönyveket is, hiszen - ahogy állítja - nem foglalkoznak eleget a zsidó nők a vallásos neveléssel. Továbbá nehezményezi, hogy egyes családoknál „kakukktójások” vannak a házban, úgy, mint karácsonyfa, húsvéti tojás, stb. Érdemes talán megemlíteni, hogy Kiss Arnold felügyelete alatt 1900-ban megjelent a *Magyar Zsidó Nő* című „társadalmi és szépirodalmi hetilap, a hazai izraelita nőegyesületek közlönye”-nek első száma, amely kifejezetten megrovó stílusban teszi felelőssé a zsidó anyákat, a szekularizáció rohamléptékű terjedéséért.

A XIX. század közepétől megjelenő új imakönyvek (*Deborah*, *Mirjam*, *Noémi*) esztétikusabbak, vallásos-morális értelemben modernizáltak voltak. Ezekbe a modern, polgárisult zsidó női élethelyzetekhez alkalmazkodó imák kerültek be az eddig megszokottak (zsinagógai imák fordításai, temetői és a három micvához tartozó ima) mellé. A *Mirjam*-ról elnevezett imakönyv örvendett a legnagyobb népszerűségnek.

A női imádkozás számos ponton eltért a férfiakétól. Míg nekik adott időben kellett héber nyelven imádkozni és ezek jelentős részét a többi férfival együtt, csoportosan végeznék; addig a női imának nem volt megszabott rendje: elmondhatta az illető otthon, illetve a zsinagógában egyaránt. Érde-

kesség, hogy már 1815-ben megjelent a Magyarországon is tanítóskodó Peter Beer héber betűs német nyelvű imakönyve, amelynek címe: *Imakönyv Mózes-vallású művelt nőszemélyek számára: nyilvános és házi-használatra.*

A Magyarországon megjelent női zsidó imakönyvek egyik sajátossága maga a felosztásuk: helyet kapnak mindenütt az év és a nap megfelelő szakaszaiban mondandó nyilvános közösségi imák, ünnepek alkalmából otthon mondandók, egyéni áhítathoz használható imák, végül pedig a női élet eseményeihez és szituációkhoz kapcsolódók. A nyilvános közösségi imák fontos szerephez jutottak, hiszen ezek segítségével a héberül nem tudó, eddig a zsinagógai életből kiszorult nők is be tudtak kapcsolódni valamelyest a liturgiába. A mindennapi élethelyzetekhez írt imákban a nehézségek, problémák és különféle élethelyzetek számos példáját találhatjuk, melyek végigvezetik a nőt élete egészén.

A teljesség idénye nélkül például: *Ima a szülőkért; Ima eljegyzésre; Menyasszony imája; Ima katonai fiúért; Ima szülés előtt; Ima a jó gyermekért stb.* Számos ima nemcsak, hogy kifejezetten a nők hétköznapi élethelyzeteire reflektál, de női szerző is járult hozzá megjelenésükhöz.

A nő életének különféle élethelyzeteire írt imák sokasága és azok költői megfogalmazása, tartalmának érzelmi telítettsége újként hatott az eddig megszokott imák sorában, nem csoda, ha megosztotta az embereket és fogadtatásuk nem volt egyhangú, még a modernítésre törekvő neológia körében sem.

Zucker-Kertész Lilla
(Forrás: mazsihisz.hu)

20 év - 20 dal 20 éves a Klezmerész

20 évesek lettünk. Ez, egy ember életében a legnagyobb változás, fejlődés, a felnőtté válás időszaka. Hogy alakult ez nálunk?

Az embrionális állapotunk 2004. késő ősztől tartott 2005. februárjáig, első koncertünkig. „Szülészörvosunk” *Lisznyai Szabó Mária*, a *Dohány* templom orgonaművésze volt. Éveken keresztül ő működött közre az együttes stílusának kialakításában. Az egész kezdet örült zenekedvelők kísérlete volt. Már a névválasztás is. Mi az, hogy *Klezmerész*? Hegedűsünk, *Zala Juci* találta ki és mi azonnal igent mondtunk. Klezmer-ész, vagy klez-merész, Mindkettő érvényes ránk, de a merészesség volt leginkább a jellemző. Örök hála a *Micve Klubnak* és *Arató Juditnak*, akik vállalták a veszélyt első koncertünk 2005. február 4-i megszervezésével. Remegő lábakkal léptünk a színpadra, de végül a közönség nagy szeretettel fogadta a produkciót. Álljon itt a hat „úttörő” neve, először is a *3 Judit, Klein, Török* (énekesek) és *Zala* (hegedű), *Garai Péter* (dob, ének), *Tar Kata* (gitár) és *Kiglics Józsi* - *Yossl* (klarinét).

Négyen az elejétől a mai napig tagjai a csapatnak. A harmadik évben csatlakozott hozzánk *Temple Ricsi*, aki basszus hangszerével testet adott zenénknek. Ő sajnos már eltávozott közülünk és azóta az égi zenekarban muzsikál. Szólamát legjobb barátja, *Moharos Kati* vette át. Természetesen, az évek során néhány változás történt az együttesben. A legtöbb változás a gitár esetében: most *Kis Ákos* pengeti a húrokat, *Kiglics Józsi* 2015-ben pedig *Gordon Teodóra*, a virtuóz klarinétos váltotta.

Indulásunktól kezdve tudatosan a tradicionális zsidó zenét tekintjük repertoár választásunk súlypontjának. Ilyen a hangszer összetételünk is - a két vezér hangszer a klarinét és a hegedű, ehhez csatlakozik a gitár, a basszus és a dob. Különlegesség, az együttes specialitása a kétszólamú női vokál, amely egyedülálló a magyar klezmer együttesek között. Repertoárunkban szerepelnek jiddis, ladino (szefárd), héber, sőt ma már moldáv és óalbán dalok, valamint instrumentális számok. Hangulatukban is

széles skálán mozognak - a vidám, lendületes daraboktól a melankolikusokig és az imáig. Műsorainkban mindegyikből a dünk ízelítőt.

Az első koncertet egyre több felkérés követte. Számos hazai és külföldi rendezvényen vettünk részt és bátran állíthatom, ma már nincs jelentősebb zsidó zenei esemény a Klezmerész nélkül. Nem tudom a 20 év minden koncertjét felsorolni, pedig számunkra mindegyik egyformán fontos, ugyanolyan gonddal készülünk rá. Csak ilusztrációként néhány fellépés, amelyek különböznek kicsit a többitől: a *Zsidó Kultúra Napja* a komarói zsinagógában, *Szent István* parki koncertek, különleges hangulatú számos zsinagógai koncert, jótékony-sági előadás a leégett *Zuglói Zsinagóga*ért és a *WIZO* számára a *Goldmark* teremben. Mindezek csúcsa volt *Cfát*. Régi álmom volt, hogy egyszer nézőként ott lehessenek a *Cfáti Fesztiválon*. Az álom valóra vált, sőőőöt...

Először 2014-ben vettünk részt a *Cfáti Nemzetközi Klezmer Fesztiválon*. Az *Erzsébetvárosi Önkormányzat* delegált miniket testvérvárosának fesztiváljára. Ekkor zajlottak a legvadabb rakétázások, így kétséges volt, hogy egyáltalán el tudunk-e utazni. Miután több együttes is távolmaradt, így a résztvevők a szokásos 1-2 koncert helyett a 3 napos fesztiválon több fellépést vállaltak. Mi pontosan 5-ször léptünk fel a három nap alatt, három különböző színpadon. Majd a 4. napon egy újabb koncert *Ramat Ganban*, ahol előző nap még rakéta támadás volt. Pénteken és szombaton - az ünnep bejövetele előtt és kimenetele után - hatalmas spirituális élményünk volt, résztvevői lehettünk az *Abu Hav* zsinagógában rendezett mini koncertnek. Ez a zsinagóga a *kabbala* szülőhelye. Itt hallottuk először az *Ana b'koach* kabbalisztikus imát. Már akkor elhatároztuk, hogy megismertetjük a magyar közönséggel és azóta is állandó műsorszámunk. Ezután még kétszer jártunk Cfáton: 2015 és 2019. Itt kötöttünk barátságot a fesztivál zenei igazgatójával, akivel nagyszerű közös koncertünk volt a 2016-os *Zsidó Kulturális Fesztiválon*. Fellépéseink során vendégeink voltak még *Nógrádi Gergely*, *Fekete László*, *Rudas Dániel* főkántorok, *Gerendás Péter*, *Lakatos György (USA)* és *Bangó Margit*, *Janicssák Veca*, stb.

Az úgynevezett hivatalos és jótékony-sági koncerteken kívül létrehoztunk egy műsort, melynek keretében a budapesti kö-

zépiskolás fiatalokat megismertetjük a zsidó élet mindennapjaival és ünnepeivel, így közelebb hozzuk számukra azt, ami közös és már ebben a korban igyekszünk elfojtani a rasszizmust. Gyakran kapunk meghívásokat családi rendezvényekre (esküvő, *bar micva*, *bat micva*, születésnap, stb.), hogy színesítsük az ünnep zsidó hangulatát.

20 éves születésnapunkat a *20 év - Húsz dal* jubileumi koncerttel ünnepeljük meg, amelyet június 16-án 18 órától tartunk a *Hegedűs-Csáky Zsinagógában (XIII. Hegedűs Gy. u. 3.)*. A koncertre meghívtuk az együttes néhány korábbi tagját közös zenélésre és vendégművészként megistiztelnek bennünket *Janicssák Veca* énekesnő és *Nógrádi Gergely*, a *Frankel Zsinagóga* főkántora, akikkel mindig nagy öröm együtt zenélni.

Törzsközönségünk már tudja, hogy egy KLEZMERÉSZ koncert egy örömnappal, a klezmer zene ünnepe, ahol a színpad és a nézőtér eggyé olvad. A közönség együtt énekel, táncol, együtt él a zenével. Mindenkiket szeretettel várunk. Tegyük együtt örömnappal ezt az estét!

Garai Péter
egy merész Klezmerész

A június 16-i koncertre jegyek kaphatók:

www.jegy.hu

Láng-Téka Könyvesbolt, XIII. Pozsonyi út 5.

Ára: május 31-ig 3700 Ft, június 15-ig 4000 Ft, a helyszínen 4500 Ft.

Jegyek kaphatók: JEGY.HU, LANGTEKA
Árak: elővetel (06.31-ig) 3700,- (06.15-ig) 4000,- Helyszínen: 4500,- Ft
www.facebook.com/klezmeresz

Az őszi nagyünnepek imarendje

- Október 2.** 17.30 órakor Erev Ros Hasana (gyertyagyújtás: 18.02)
(szerda)
- Október 3.** 09.00 órakor Ros Hasana első napja - 5785
(csütörtök) 18.30 órakor Erev Roshasana második napja
- Október 4.** Ros Hasana második napja
(péntek)
- Október 6.** Gedalja böjtje (05.14-18.44)
(vasárnap)
- Október 11.** 18.30 órakor Erev Jom Kipur (böjt kezdete: 17.45)
(péntek)
- Október 12.** Jom Kipur (böjt vége: 18.46, Hávdálá: 18.46)
(szombat)
- Október 16.** 18.30 órakor Erev Szukot (gyertyagyújtás: 17.35)
(szerda)
- Október 17.** 10.03 órakor Szukot első napja
(csütörtök) 18.30 órakor Erev Szukot második napja (gyertyagyújtás: 18.37)
- Október 18.** 10.00 órakor Szukot második napja
(péntek)
- Október 23.** 07.01 órakor Hosana Raba
(szerda) 18.30 órakor Erev Smini Aceret (gyertyagyújtás: 17.23)
- Október 24.** 10.00 órakor Smini Aceret, mázkir (Hávdálá: 18.25)
(csütörtök) 18.30 órakor Erev Szimhat Torá
- Október 25.** 10.00 órakor Szimhát Torá
(péntek)

Újságunk legközelebb ősszel jelenik meg.
Mindenkinek kellemes pihenést
és szép nyarat kívánunk!